

Divorce: A Bitter Experience of Deprivation and Separation or a Window Toward Liberation? An Analysis of the Lived Experiences of Divorced Women in Rasht

Nasrin Mohammadzadeh

M.A in Youth studies, University of Guilan. (mohammadzadehrobab82@gmail.com)

Reza Masoumirad (Corresponding Author)

Assistant professor, Department of Social sciences, Faculty of humanities and literature, University of Guilan (Masoumirad@guilan.ac.ir)

Hoda Hallajzadeh

Assistant professor, Department of Social sciences, Faculty of humanities and literature, University of Guilan. (h.hallajzadeh@guilan.ac.ir)

Abstract

Divorce has always been considered as a social problem, while with the emergence of new forms of family ties and ruptures, as well as its increasing trend, it requires a new attention and understanding based on the direct experience of divorced women. This study was conducted to examine the lived experiences of divorced women in Rasht in identifying the underlying conditions, reasons, and dealing with the consequences of divorce. The study was conducted with a qualitative approach and based on grounded theory. Data were collected through semi-structured in-depth interviews with 20 divorced women and continued using purposive sampling and snowball method until theoretical saturation was achieved. Data analysis was conducted based on open, axial and selective coding. Findings showed that background conditions such as cultural differences, economic weakness, low age of marriage and insufficient knowledge before marriage provided the basis for marital conflicts, while experience of domestic violence, addiction, sexual problems and infidelity and family interference played a role in intensifying the divorce process. However, it was found that the acceptance of divorce and its easier passage are the result of a combination of changing social attitudes and new approaches to life and maintaining individual independence. These factors lead to a reduction in the social stigma of divorce and an increase in its acceptance in society, and allow women, especially working women without children, to view divorce as an opportunity for independence and a redefinition of life and an experience of freedom from traditional constraints in family matters.

Keywords: Divorce, lived experiences, divorced women, Cultural and social factors, liberation.

Social Problems of Iran, Vol. 17, No. 2, Summer 2026

Received: 05/02/2026 Accepted: 13/05/2026 Pages 213–259

Extended Abstract

1. Introduction

The rising divorce rate in Iran, particularly in Guilan Province and the city of Rasht, has become a significant social concern, as available statistics indicate that the ratio of divorces to marriages in Rasht reached approximately 62% in recent years between 2024 and 2025, which exceeds both the national average and the rate reported for Tehran Province at 54%. These figures underscore the urgent need for a context based, in depth study of divorce, especially from a qualitative perspective that captures the lived experiences and perceptions of women, who are disproportionately affected by its multifaceted consequences. To facilitate a multidimensional understanding of divorce, this study integrates micro and macro level theoretical perspectives, drawing on Social Exchange Theory and Rational Choice Theory to emphasize individual agency and cost-benefit calculations in decision making, while Giddens' Structuration Theory and Bourdieu's theoretical perspective highlight the dynamic interplay between agency and social structures in shaping marital relationships. Furthermore, Bernburg's Labeling Theory explains the social processes through which divorced women may experience stigmatization and marginalization, Kaslow's Divorce Process Model conceptualizes divorce as a gradual process comprising three stages of pre divorce, during divorce, and post divorce, and Weissman's Grief Theory emphasizes the emotional dimensions of loss and psychological reconstruction. This theoretical integration moves the study beyond a purely deficit or problem oriented perspective, enabling a processual, structural, and meaning centered analysis of women's experiences.

2. Methodology

This study employed a qualitative approach using grounded theory to explore the lived experiences of divorced women in Rasht, Iran, with a sample consisting of 20 divorced women who were selected through purposive sampling to ensure diversity in age, education, occupation, and family circumstances. Data were collected through in depth interviews and analyzed using multi level coding procedures, and the credibility and trustworthiness of the findings were ensured through participant validation, expert review, and assessment of inter coder agreement among independent coders.

3. Findings

The findings are organized within a paradigmatic model that includes causal conditions, contextual conditions, intervening conditions, cultural-social facilitating conditions, strategies, and consequences. The causal conditions that directly contributed to the decision to divorce comprised

three major categories: domestic violence in its physical, psychological, and sexual forms; spousal addiction leading to functional incapacity, insecurity within the family environment, and the breakdown of the family foundation; and sexual problems and spousal infidelity, which included sexual dissatisfaction, emotional disconnection, and the erosion of trust. The contextual conditions, which constituted the initial and underlying circumstances, included cultural differences such as educational, ethnic, geographical, and lifestyle disparities; financial hardship manifested through unemployment, financial dependence, and refusal to provide alimony; early marriage and substantial age differences with particular emphasis on insufficient emotional maturity and mismatched expectations; and inadequate premarital knowledge and familiarity resulting from hasty marriage, family pressure, and limited opportunities for acquaintance. Family related intervening conditions included direct interference by the husband's family, which was manifested through the erosion of privacy, the cultivation of suspicion, and controlling behavior, as well as a history of divorce among relatives, which contributed to the normalization of divorce, the transmission of behavioral patterns, and a lower threshold for making the decision to divorce. Cultural-social facilitating conditions were identified in two major categories: value transformation, encompassing changes in social attitudes toward divorce, the redefinition of divorce as a form of liberation, and the reduction of social stigma; and family support, including emotional, financial, and social support as well as the enhancement of self esteem. With regard to strategies, women progressed through a sequence of responses, moving from initial silence and endurance to family mediation, followed by legal action, and ultimately toward identity reconstruction and financial independence, and these strategies were dynamic and context dependent, being strongly influenced by the level of family support available to women and their access to economic resources.

The consequences of divorce were categorized into negative and positive dimensions, with negative consequences including psychological outcomes such as depression, anxiety, diminished self esteem, and psychological exhaustion; physical outcomes including headaches, gastrointestinal problems, and insomnia; social outcomes such as social stigma, changes in interpersonal relationships, and withdrawal from friends; economic outcomes including financial difficulties and increased individual responsibilities; and family related outcomes including parenting challenges and changes in kinship relationships. In contrast, positive consequences included meaning related outcomes such as redefining divorce as a problem solving strategy and developing hope for a new beginning, as well as transformative outcomes including feelings of liberation, personal growth, independence, and changes in one's outlook on life, and this duality of consequences reflects the simultaneous experience of suffering and liberation,

which was expressed in the women's narratives through metaphors such as a "roller coaster." The findings demonstrated considerable consistency with previous domestic and international studies, including research by Bastani et al. in 2023, Malekian et al. in 2022, Mohammadi et al. in 2023, Jalili et al. in 2022, Abbaspour et al. in 2024, and Khan et al. in 2021; nevertheless, the present study offers several theoretical and empirical contributions, first by highlighting sexual violence as a profoundly destructive experience that has received insufficient attention in many previous studies, second by conceptualizing "easier divorce" as a composite outcome of transformations in social values, declining social stigma, and a mismatch between marital expectations and realities, and third by emphasizing identity reconstruction and the experience of freedom as integral components of the meaning making process associated with divorce.

4. Conclusion

The final analysis, drawing on the three theoretical frameworks, demonstrates that the experience of divorce among divorced women in Rasht can be understood simultaneously in relation to social and normative structures, temporal and processual dynamics, and emotional and psychological reconstruction, where social and normative structures are reflected in labeling and social stigma, temporal and processual dynamics are captured through Kaslow's three stage model of divorce, and emotional and psychological reconstruction is explained through Weissman's theory of grief. In other words, within the context of changing social values, divorced women encounter labels such as "failure in the marital role" and experience more stringent forms of social surveillance, while at the same time, by redefining divorce as an opportunity for liberation and individual growth, they develop greater agency and begin to plan for a new life, and this contradiction constitutes the core of the lived experience of divorced women. Ultimately, the study emphasizes the need to develop multidimensional support programs centered on pre and post divorce psychological counseling, women's economic empowerment, the reduction of social stigma through public awareness and education, and the revision of legal provisions concerning child custody and alimony, and it further recommends that future research employ longitudinal and comparative approaches in other regions of Iran to investigate processes of identity reconstruction and post divorce adjustment.

Keywords: Divorce, lived experiences, divorced women, Cultural and social factors, liberation.

طلاق، تجربه تلخ محرومیت و جدایی یا پنجره‌ای به سوی رهایی (تحلیل تجارب زیسته زنان مطلقه شهر رشت)

نسرین محمدزاده^۱ رضا معصومی‌راد^۲ هدی حلاج‌زاده^۳

چکیده

طلاق همواره به عنوان معضل و مسئله‌ای اجتماعی مورد بررسی قرار گرفته درحالی‌که با ظهور اشکال جدیدی از پیوندها و گسست‌های خانوادگی و نیز روند رو به تزاید آن، مستلزم بازنگری و درکی نوین و مبتنی به تجربه مستقیم زنان مطلقه است. این پژوهش به بررسی تجارب زیسته زنان مطلقه در شهر رشت - شهری که در نرخ طلاق در ردیف چهار کلان‌شهر بزرگ کشور در سالیان اخیر قرار داشته - در شناسایی شرایط زمینه‌ساز، دلایل و مواجهه با پیامدهای طلاق انجام شد. مطالعه حاضر با رویکرد کیفی و مبتنی بر نظریه داده‌بنیاد صورت گرفت. داده‌ها از طریق مصاحبه‌های عمیق نیمه‌ساختاریافته با ۲۰ زن مطلقه گردآوری و با استفاده از نمونه‌گیری هدفمند تا دستیابی به اشباع نظری ادامه یافت. تحلیل داده‌ها بر اساس کدگذاری باز، محوری و انتخابی انجام شد. یافته‌ها نشان داد شرایط زمینه‌ای مانند تفاوت‌های فرهنگی، ضعف اقتصادی، سن پایین ازدواج و شناخت ناکافی پیش از ازدواج، بستر تعارضات زناشویی را فراهم کرده‌اند، درحالی‌که تجربه خشونت خانگی، اعتیاد، مشکلات جنسی و خیانت و دخالت‌های خانواده‌ها در تشدید فرایند طلاق نقش داشتند. باوجوداین مشخص شد، پذیرش طلاق و عبور آسان‌تر از آن در نتیجه ترکیبی از تغییر نگرش‌های اجتماعی و رویکردهای جدید نسبت به زندگی و حفظ استقلال فردی صورت می‌گیرد. این عوامل به کاهش ننگ اجتماعی طلاق و افزایش پذیرش آن در جامعه منجر میشوند و به زنان به‌ویژه زنان شاغل و فاقد فرزند این امکان را میدهد تا طلاق را به عنوان فرصتی برای استقلال و بازتعریف زندگی و تجربه رهایی از قیود سنتی در امر خانواده، تلقی کنند.

کلیدواژگان: طلاق، تجارب زیسته، زنان مطلقه، عوامل فرهنگی - اجتماعی، رهایی.

۱. کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی دانشگاه گیلان / mohammadzadehrobab82@gmail.com

۲. استادیار گروه علوم اجتماعی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه گیلان (نویسنده مسئول) / Masoumirad@guilan.ac.ir

۳. استادیار گروه علوم اجتماعی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه گیلان / h.hallajzadeh@guilan.ac.ir

۱. مقدمه و بیان مسئله

خانواده به عنوان یکی از بنیادی‌ترین نهادهای اجتماعی، در فرایند جامعه‌پذیری و شکل‌گیری هویت فردی و جمعی انسان‌ها نقشی محوری دارد. این نهاد، از دیرباز، به منزله عامل انتقال سرمایه فرهنگی، ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی از نسلی به نسل دیگر عمل کرده است و به عنوان سازوکار اصلی حفظ انسجام اجتماعی و استمرار نظام فرهنگی در جوامع انسانی شناخته می‌شود (قاسمی و همکاران، ۱۴۰۰).

در جوامع سنتی، خانواده به عنوان پناهگاهی امن و محیطی برای رشد عاطفی و روانی اعضای خود عمل می‌کرد (محمدی و همکاران، ۱۴۰۲) اما در عصر حاضر، این نهاد اجتماعی بسیار مهم با چالش‌های جدی روبرو شده است. یکی از مهم‌ترین این چالش‌ها، افزایش نگران‌کننده نرخ طلاق است که به تدریج به معضلی اجتماعی تبدیل شده است (عسگرخانی و همکاران، ۱۴۰۲). طلاق دیگر تنها یک رویداد حقوقی ساده نیست، بلکه فرآیندی چندوجهی و پیچیده است که ابعاد گوناگون زندگی فردی و اجتماعی را تحت تأثیر قرار می‌دهد (گودسن^۱، ۲۰۲۳). این پدیده با خود مجموعه‌ای از پیامدهای روانی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی را به همراه دارد که گاه تا سال‌ها پس از وقوع، زندگی افراد درگیر را تحت الشعاع قرار می‌دهد (لشنی و قلیزاده، ۱۴۰۲).

در میان افراد متأثر از طلاق، زنان به دلیل ساختارهای فرهنگی و اجتماعی حاکم بر جامعه ایران، با چالش‌های خاص و متعددی مواجه می‌شوند (شفیعی نیا و همکاران، ۱۴۰۰). آنان نه تنها باید با از دست دادن نقش همسری و تغییرات بنیادین در هویت اجتماعی خود کنار بیایند، بلکه هم‌زمان با برچسب‌های اجتماعی، فشارهای اقتصادی ناشی از کاهش درآمد، مسئولیت‌های سنگین تربیت فرزندان و محدودیت‌های فرهنگی نیز دست و پنجه نرم می‌کنند (براون^۲، ۲۰۲۰).

به رغم آثار و پیامدهای منفی طلاق، آمارها به وضوح نشان می‌دهد که نرخ طلاق در دهه‌های اخیر در ایران به طور کلی و در استان گیلان و شهر رشت به طور خاص رو به تزاید نهاده است به طوری که هر زوجی که اقدام به ازدواج می‌کنند نسبت به احتمال شکست بیش از ۵۰ درصدی پیوند مشترکشان، دغدغه و نگرانی دارند و یکی از دلایل عمده تأخیر در ازدواج و یا امتناع از ازدواج نیز به همین نگرانی وابسته است.

1. Godson

2. Brown

نتایج پیمایش ملی با عنوان تغییرات ارزشی و نگرشی در نهاد خانواده ایرانی (اکبری و همکاران، ۱۴۰۱)، در خصوص پذیرش و قابل توجه بودن طلاق نشان داد که صرفاً ۴۱ درصد نسبت به پذیرش طلاق موضع و نگرش مخالف دارند و مابقی موضعی موافق یا بینابین دارند که نشان از تغییر ارزش‌ها و نگرش‌های جامعه در خصوص طلاق دارد. افزایش آمار طلاق در سال‌های اخیر که بنا بر گزارش‌های رسمی به نسبت یک طلاق در برابر هر سه ازدواج رسیده است، زنگ خطری برای جامعه محسوب می‌شود که نیازمند توجه جدی پژوهشگران و سیاست‌گذاران است (محمدی، ۱۴۰۰). علاوه بر این، عمده مطالعات انجام‌شده در این حوزه با رویکردهای کمی و آماری به بررسی علل و عوامل طلاق پرداخته‌اند و کمتر به عمق تجربه زیسته افراد، به‌ویژه زنان مطلقه توجه شده است (مرادی خانقاه، ۱۴۰۲).

درک عمیق و همه‌جانبه از تجربه زیسته زنان مطلقه می‌تواند اطلاعات ارزشمندی برای طراحی برنامه‌های حمایتی و مداخلات مؤثر فراهم آورد (حق جو و همکاران، ۱۳۹۹؛ بصیرت فرد ۱۴۰۱؛ کاردوانی و قوام، ۱۴۰۰). همچنین با توجه به تفاوت‌های فرهنگی و اجتماعی موجود در مناطق مختلف کشور، مطالعه این پدیده در بسترهای محلی و با در نظر گرفتن ویژگی‌های بومی هر منطقه ضروری است (قمر، ۲۰۲۱).

استان گیلان از نظر نسبت طلاق به ازدواج در سال ۱۴۰۳ در رتبه پنجم قرار دارد اما در شهر رشت طلاق در بالاترین نرخ کشور قرار داد. در سال ۱۴۰۳، ۴۵۶۶ ازدواج و ۲۸۱۹ واقعه طلاق ثبت شد که نشان می‌دهد نسبت طلاق به ازدواج در حدود ۶۲ درصد بوده است. (سالنامه آماری استان گیلان، ۱۴۰۴) این نسبت برای استان تهران در حدود ۵۴ درصد در همین سال بوده است؛ یعنی در مقابل ۶۱۵۳۵ ازدواج، ۳۳۱۸۴ طلاق ثبت شده بود (سالنامه آماری استان تهران، ۱۴۰۴) از این نظر بررسی پدیده طلاق به‌ویژه آن‌گونه که زنان با آن مواجه می‌شوند در این شهر واجد اهمیت انکارناپذیری است. به علاوه شهر رشت، به‌عنوان مرکز استان گیلان، با ویژگی‌های فرهنگی متمایز از جمله تنوع قومی و فرهنگی، انتظارات سنتی پررنگ از نقش‌های جنسیتی در خانواده و تحولات اخیر در ارزش‌های اجتماعی مانند کاهش تابوی طلاق، بستر مناسبی برای مطالعه تجارب زیسته زنان مطلقه فراهم می‌آورد. از این رو، پژوهش حاضر با تمرکز بر تجارب زیسته زنان مطلقه رشت به کاوش لایه‌های پنهان طلاق و ارائه دسته‌بندی‌های نوین می‌پردازد.

هدف اصلی این پژوهش، مطالعه کیفی و عمیق بسترها، پیامدها و فرآیند سازگاری با تجربه طلاق در میان زنان مطلقه شهر رشت با استفاده از روش داده بنیاد است. پرسش محوری پژوهش این است که زنان مطلقه شهر رشت چگونه پیامدهای طلاق را تجربه، درک و تفسیر می‌کنند و با چه سازوکارهایی با این پیامدها کنار می‌آیند. پژوهش حاضر با تمرکز بر زنان مطلقه شهر رشت، تلاش دارد تا به درک جدیدی از تجربیات زیسته زنان مطلقه نائل شود و با بهره‌گیری از رویکرد سوژه محور و تفسیری، در پی بازنمایی تجربیات واقعی زنان مطلقه از درون و در بستر فرهنگی خاص شهر رشت است. هدف این مطالعه واکاوی تجربه طلاق به عنوان امری اجتماعی که هم‌زمان واجد وجوه متناقضی چون احساس رهایی و رشد فردیت از یک سو و طرد اجتماعی، دلهره مکرر و خلأ تکیه‌گاه از سوی دیگر است. دستیابی به این هدف با مطالعه زمینه‌ها و بسترها، عوامل علی، عوامل مداخله‌گر و استراتژی‌های مواجهه با این امر محقق خواهد شد.

۲. چارچوب مفهومی

از آنجاکه هدف در یک پژوهش کیفی درک، تفسیر، تفهم و معنای درونی کنش‌های معنادار انسان در محیط اجتماعی است، در بیشتر پژوهش‌های کیفی، پژوهشگر بدون استفاده از نظریه و فرضیه از پیش تعیین شده وارد میدان پژوهش می‌شود (قادری و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۶۱) لذا در این پژوهش از مفاهیم نظری به مثابه ابزارهایی برای تعیین قلمرو و فضای مفهومی تجارب طلاق، بهره‌گیری شده است.

نظریه‌های متعددی در سطح عام و کلان برای توضیح و معنابخشی به پدیده طلاق و دلایل و انگیزه‌های افراد از تصمیم به گسست پیوندهای زناشویی قابل استفاده است. با توجه به روند تغییر و تحولات اجتماعی در قرن و دهه‌های اخیر و گسترش روند شهرنشینی، بالا رفتن نرخ سواد و اشتغال در بین زنان، رشد مدرنیته و فردگرایی و عرفی شدن و تغییرات در نقش‌های خانوادگی و ... می‌توان انتظار داشت که روندهای گذشته در ترتیبات ساختاری ازدواج جای خود را به گزینش‌ها و کنش‌های آگاهانه برای ازدواج و انتخاب همسر داده و از همین رو، انتظارات فردگرایانه‌ای چون عشق و عاطفه، تعهد و برابری به عنوان الزامات قوام زندگی مشترک تبدیل شده و در بین شمار کثیری از زنان، انگاره سنتی «با رخت سفید به خانه بخت می‌روم و با رخت سفید هم برمی‌گردم»، جای خود را به «مهرم حلال، جان آزاد» داده است.

عوامل متعددی از جمله مدرنیته، فردی شدن، عرفی شدن، عقلانی شدن، موجب تشدید تمایلات افراد در جامعه برای در اختیار گرفتن زندگی و هویت خود به دست خود و برنامه ریزی برای زندگی توسط خودشان، شده است (بک گرنسهایم^۱، ۱۳۸۸). این عوامل از تأثیر و نفوذ ساختارهای اجتماعی بر شکل دهی به هویت و وضعیت آن ها کاسته و موجب افزایش عاملیت افراد در ساماندهی به زندگی آن ها شده است. با وجود این، نقش ساختارها و نهادهای اجتماعی به کلی از بین نرفته اند، بلکه با حضور و بازتولیدشان توسط عاملان اجتماعی، دامنه انتخاب های آن ها اگرچه مسدود نمی کنند بلکه محدود می سازند (گیدنز^۲، ۱۳۸۰).

در خصوص نقش عاملان و کنشگران در شکل دهی به خود، هویت و حیات اجتماعی، دیدگاه های نظریه پردازان پدیدارشناسی، تعامل گرایی، مبادله و انتخاب عقلانی قابل ارجاع است. پیتر برگرو و هانسفرد کلنر^۳، نظریه تعامل گرایی نمادین را برای تحلیل «ساختار اجتماعی ازدواج» به کار بردند (چیاباتاری^۴، ۲۰۱۷: ۱۵۲). مطابق این دیدگاه، طلاق، روندی معکوس است. طرفین در مورد اینکه مستقل از یکدیگر چه کسانی هستند، دوباره باهم تعامل، گفتگو و مذاکره می کنند. این به معنای بازسازی زندگی، بدون طرف مقابل است: ایجاد دوستی های جدید و پایان دادن به دوستی های قدیمی؛ جدا کردن متعلقات و خاطرات؛ و تصور آینده ای بدون همسر یا با فردی دیگر. یکی دیگر از نظریه هایی که می توان از آن در تبیین ازدواج و طلاق استفاده کرد نظریه مبادله اجتماعی^۵ است. نظریه مبادله، ادعا می کند که جامعه از تعاملات همیشگی بین افرادی تشکیل شده است که تلاش می کنند پاداش ها را به حداکثر و هزینه ها را به حداقل برسانند. با استفاده از نظریه مبادله اجتماعی می توان مبنایی برای درک اینکه چرا زوجین متأهل می مانند یا طلاق می گیرند، ارائه کرد. بر اساس این نظریه همسران نسبت هزینه به فایده را در نظر می گیرند؛ آن ها به پاداش ها، منهای مجازات ها نگاه می کنند و در تصمیمات خود، جوانب مثبت و منفی را می سنجند. این نظریه همچنین بر برابری در رابطه زناشویی و خانوادگی تأکید می کند و هرگونه اختلال در رابطه برابر بین زوجین را زمینه ای برای به هم زدن مبادله و ترک رابطه در نظر می گیرد (لوینگر و مولز^۶، ۱۹۷۹).

1. Beck-Gernsheim

2. Giddens

3. Peter Berger and Hansfried Kellner

4. Ciabattari

5. Social Exchange Theory

6. Levinger & Moles

نظریه انتخاب عقلانی^۱ که با نظریه مبادله همپوشانی‌های زیادی دارد (مقدس و اسلام، ۱۳۸۵) نیز بر نقش عاملان اجتماعی در اتخاذ تصمیمات و انتخاب کنش‌های خود بر اساس معیارهای حسابگرانه و عقلانی تأکید دارد و مدلی از آگاهی فرد در موقعیت‌های اجتماعی ارائه می‌کند، از جمله نظریاتی است که به ازدواج و طلاق به عنوان یک انتخاب عاقلانه می‌نگرد (کرایب،^۲ ۱۳۸۱) انتخابی که کنشگران باید برای آن توجیهی عقلانی ارائه نمایند. لذا زمانی که انتخاب همسر و یا تداوم زندگی با او با ارائه دلایل منطقی و عقلانی سازگار نیست، گسستن رابطه و انتخاب طلاق وجه منطقی و عاقلانه و قابل دفاع پیدا می‌کند.

نظریه پردازانی چون گیدنز و بوردیو^۳ با ارائه مفاهیمی چون ساخت یابی و بازاندیشی و عادت‌واره و میدان بر فرایندهایی از تعامل بین عاملیت و ساختار در شکل دهی به زندگی و پدیده‌های اجتماعی تأکید دارند (سیدمن،^۴ ۱۳۸۶) یکی از عرصه‌های مهم تعامل بین جنبه‌های فردی و ساختاری، خانواده و ازدواج و طلاق است. با الهام از دیدگاه‌های فوق، می‌توان گفت، در این حوزه، از یکسو شاهد افزایش گرایش‌های افراد در تشکیل خانواده و همسرگزینی و استمرار یا گسست پیوندهای زناشویی بر اساس تصمیمات و انتخاب‌های خودشان هستیم و از سوی دیگر مسائلی چون فرزند، مالکیت، قوانین و عرف بسترهای ساختاری هستند که دامنه انتخاب‌های افراد را محدود و مقید می‌سازند. البته باید تأکید کرد که امروزه در اغلب جوامع بر نقش و مسئولیت خود فرد در انتخاب همسر، فرزندآوری و همچنین طلاق به عنوان یک تصمیم فردی تأکید می‌شود. وقتی سخن از نقش و اهمیت عشق و عاطفه و تعهد در روابط خانوادگی می‌شود، افراد به محض مخدوش انگاشتن اصول فوق، دلیلی بر تداوم رابطه نمی‌بینند، هرچند به سادگی قادر به گسست آن نیز نباشند.

ازدواج و طلاق دوروی یک سکه هستند. از یک طرف، ما فرهنگی از ازدواج داریم که ازدواج را به عنوان اوج موفقیت عاطفی و خانوادگی ارزش می‌دهد و از طرف دیگر، پیامدهای این انتظارات بالا را داریم، فرهنگی از فردگرایی که جستجوی خوشبختی را به عنوان یک حق طبیعی ارزشمند می‌داند. برعکس، طلاق نتیجه طبیعی یک سیستم ازدواج است که بر اساس هنجارهای عشق رمانتیک، رفاقت و شادی فردی بنا شده است (چیاباتاری، ۲۰۱۷) زیرا زمانی که این عشق رمانتیک اساساً وجود نداشته یا از دست رفته، طلاق به تصمیمی

1. Rational Choice theory

2. Craib

3. Bourdieu

4. Seidman

منطقی و توجیه‌پذیر تبدیل می‌شود. دیدگاه‌های فوق را می‌توان به نظرگاه‌های فمینیستی، به‌ویژه طرفداران رادیکال آن افزود که اساساً ازدواج سنتی و نهاد خانواده را، نهادی مردسالار می‌دانند (ربانی اصفهانی و یزدخواستی، ۱۳۹۴) و طلاق را به‌عنوان یک آیین‌گذار جذاب معرفی می‌کنند که از طریق آن یک زن نه‌تنها رابطه خود را با یک مرد، بلکه با جامعه مردسالار نیز تغییر می‌دهد (کاربن، ۱۹۹۴).

علاوه بر دیدگاه‌های فوق، می‌توان به نظریه برچسب‌زنی، نظریه مراحل طلاق کاسلو و نظریه طلاق به‌منزله‌فرایند سوگواری نیز برای توجه به پیامدهای منفی طلاق مراجعه کرد. نظریه برچسب‌زنی برنبرگ^۲، بر این موضوع تأکید دارد که انحراف یا کج‌روی نتیجه فرایندهای اجتماعی برچسب‌زنی است و نه یک ویژگی ذاتی؛ طبق این نظریه، زنان مطلقه در جامعه ایران اغلب با برچسب‌های منفی مواجه می‌شوند که به‌تدریج بخشی از هویت آن‌ها شده و بر تعاملات اجتماعی‌شان تأثیر می‌گذارد، به‌گونه‌ای که قوانین و عرف جامعه تعاریف اخلاقی خاصی را بر آن‌ها تحمیل می‌کند و به محدودیت‌های اجتماعی و حاشیه‌نشینی منجر می‌شود (برنبرگ، ۲۰۱۹). بر اساس دیدگاه برنبرگ، انحراف نه یک ویژگی ذاتی، بلکه محصول فرایندهای اجتماعی است که از طریق برچسب‌زنی رسمی و غیررسمی بازتولید می‌شوند. در جامعه ایران، زنان مطلقه اغلب با برچسب‌هایی نظیر «ناکام در نقش همسری» یا «تهدید اخلاقی» مواجه می‌شوند که این تعاریف اجتماعی به‌تدریج در خودانگاره آنان درونی شده و الگوهای تعامل اجتماعی‌شان را محدود می‌سازد. پیامد این فرآیند، شکل‌گیری نظارت اجتماعی سخت‌گیرانه‌تر، کاهش سرمایه اجتماعی و سوق یافتن زنان مطلقه به حاشیه اجتماعی است؛ وضعیتی که می‌تواند احساس انزوا و طردشدگی را تشدید کند.

نظریه مراحل طلاق کاسلو که توسط کاسلو^۳ (۱۹۸۱) ارائه شده، دیدگاه فرآیندی به طلاق دارد و آن را به سه دوره تقسیم می‌کند: دوره قبل از طلاق که با نارضایتی‌های فزاینده در روابط زناشویی آغاز می‌شود، دوره حین طلاق که تمرکز بر مسائل حقوقی، اقتصادی و حضانت فرزندان است و دوره پس از طلاق که افراد در جستجوی هویت جدید و بازسازی زندگی خود هستند (کاسلو، همان). این نظریه با ارائه نگاهی فرآیندمحور، طلاق را صرفاً یک رویداد حقوقی نمی‌داند، بلکه آن را مسیری تدریجی و چندمرحله‌ای تلقی می‌کند که افراد در بستر

1. Carbone

2. Bernburg

3. Kaslow

آن با چالش‌های روانی، اجتماعی و اقتصادی متعددی مواجه می‌شوند. کاسلو (همان) این مسیر را به سه دوره پیش از طلاق، حین طلاق و پس از طلاق تقسیم می‌کند. مرحله پیش از طلاق با افزایش تنش‌ها، تعارضات حل نشده و تضعیف پیوند عاطفی همراه است؛ مرحله حین طلاق عمدتاً متوجه مسائل حقوقی، معیشتی و حضانت فرزندان می‌شود و اغلب فشارهای روانی قابل توجهی بر زنان وارد می‌کند. در مرحله پس از طلاق، زنان با ضرورت بازتعریف هویت فردی و اجتماعی خود روبه‌رو هستند و کیفیت حمایت‌های خانوادگی و اجتماعی در این دوره نقشی تعیین‌کننده در سازگاری آنان ایفا می‌کند.

نظریه طلاق به منزله فرآیند عزاداری که توسط وایسمن^۱ (۱۹۷۲) تشریح شده، پنج مرحله شامل انکار، از دست دادن و افسردگی، خشم، دوسوگرایی و درنهایت پذیرش و جهت‌گیری مجدد را شناسایی می‌کند (وایسمن ۱۹۷۲). این نظریه بر ابعاد عاطفی و روان‌شناختی طلاق تمرکز دارد و آن را نوعی فقدان مهم در زندگی فرد می‌داند. از این منظر، طلاق مشابه تجربه از دست دادن یک رابطه معنادار است و زنان ممکن است مراحل چون انکار واقعیت طلاق، احساس فقدان و افسردگی، خشم نسبت به خود یا دیگری، دوسوگرایی عاطفی و درنهایت پذیرش و جهت‌گیری مجدد را تجربه کنند. اهمیت این نظریه در آن است که نشان می‌دهد واکنش‌های هیجانی زنان مطلقه نه نشانه ضعف فردی، بلکه بخشی طبیعی از فرآیند سازگاری با فقدان و تغییرات بنیادین زندگی است.

در این مطالعه، از دیدگاه‌های نظری فوق به منزله ابزارهای تحلیلی برای ترسیم قلمرو مفهومی و فهم چندلایه از تجارب طلاق بهره‌گیری شده است. ترکیب و تلفیق رویکردهای نظری خرد و کلان / ساختارمحور و عاملیت باور / انتقادی و نظم‌گرا، امکان درکی چندبعدی از پدیده طلاق را فراهم می‌سازد؛ به طوری که نظریه‌های مبادله و انتخاب عقلانی و فمینیسم بر عاملیت و انتخاب زنان و همچنین دیدگاه‌های بوردیو و گیدنز بر فرایندی بودن کنش‌ها و انتخاب‌های فرد تأکید دارد، نظریه برچسب‌زنی بر ساختارهای اجتماعی و هنجاری، نظریه کاسلو بر پویایی زمانی و فرآیندی طلاق و نظریه سوگواری بر ابعاد عاطفی و روان‌شناختی تجربه طلاق تمرکز دارد. این ترکیب نظری کمک می‌کند تا تجربه زیسته زنان مطلقه نه تنها در سطح فردی، بلکه در پیوند با زمینه‌های اجتماعی و فرهنگی تحلیل شود و چارچوبی جامع برای درک ابعاد مختلف تجربه طلاق، از جمله برچسب‌های اجتماعی، فرآیند طلاق و بازسازی عاطفی زنان مطلقه را، فراهم آورد.

1. Weisman

۳. پیشینه تجربی

در خصوص طلاق تحقیقات بسیار زیادی با رویکردها و جنبه‌های مختلف حقوقی، روانشناسی و جامعه‌شناسی صورت گرفته است و با روش‌های کمی و کیفی و ترکیبی به این پدیده از منظر ریشه‌ها و زمینه‌ها، آسیب‌ها و پیامدها، راهکارها و سیاست‌گذاری‌ها و مداخله پرداخته شده است. در این بخش بیشتر پژوهش‌هایی مورد تأکید قرار گرفته که به تجربه طلاق و درک و نگرش نسبت به آن توجه شده باشد.

باستانی و همکاران (۱۴۰۲) در مطالعه‌ای کیفی با عنوان «سازگاری با طلاق: تأملی بر تجربه زیسته زنان مطلقه از سازگاری با طلاق» در شهر شیراز، تجربه ۱۰ زن مطلقه را بررسی کردند و نشان دادند که حمایت خانوادگی، تاب‌آوری فردی (مانند مدیریت هیجانات و پذیرش طلاق) و تاب‌آوری اجتماعی (مانند استقلال مالی) نقش کلیدی در سازگاری دارند. سازگاری با طلاق در زنان بر اساس ۳ مضمون خانواده منبع مؤثر در رسیدن به سازگاری، رشد تاب‌آوری فردی و افزایش تاب‌آوری اجتماعی صورت می‌گیرد. بر این اساس، حمایت عاطفی و پشتیبانی مادی خانواده از فرد مطلقه، عوامل مهمی هستند که جهت‌گیری خانواده را در فرایند رسیدن به سازگاری نشان می‌دهند. جنبه‌های فردی سوگواری بر طلاق، مدیریت هیجانات، پذیرش طلاق، حرکت به سوی تعالی، پیوند با معنویت بیان‌کننده اثرگذاری تاب‌آوری فردی بر سازگاری با طلاق هستند. درعین حال کسب حمایت‌های اجتماعی، کسب درآمد و رسیدن به استقلال مالی جهت‌گیری عوامل اجتماعی را در رشد تاب‌آوری اجتماعی افراد مطلقه درک پذیر می‌کنند.

یافته‌های پژوهش محمدی و همکاران (۱۴۰۲) تحت عنوان «مطالعه کیفی تجارب زیسته زنان تنها-زیست در زندگی پس از طلاق» نشان از درک تنها زیستی به مثابه گسترش دامنه اختیارات و آزادی‌های بیشتر، نبود بار مضاعف بر دوش پدر و مادر و حفاظت از فرزندان دارد. پس از طلاق برای دسته‌ای زنان احساس تنها زیستی به مثابه تجربه‌ای ناخوشایند و برای دسته‌ای دیگر، به مثابه استعاره‌ای رهایی‌بخش تلقی شده است. تنها زیستی آثار و پیامدهای متفاوتی بر زندگی زنان بر جای گذاشته که در ذیل چهار مضمون کلی «رشد فردیت»، «استقلال شخصی»، «طرد اجتماعی» و «خلاء تکیه‌گاه در فرزندان» دسته‌بندی شده است.

طبق یافته‌های پژوهش جلیلی و همکاران (۱۴۰۱) تحت عنوان «واکاوی پدیدارشناختی تفسیر زنان از زندگی پس از طلاق» شرایط زنان مطلقه از دو تفسیر عمده اثر می‌پذیرد، تفسیر آن‌ها از موقعیت و شرایط خود و تفسیر جامعه و اطرافیان. مبتنی بر این منابع تفسیری، سه تم

اصلی شامل احساس رهایی، سلطه مضاعف و دلهره مکرر پس از طلاق، وجود دارد. زنان در دوران زندگی پس از طلاق همانند دوران زندگی زناشویی، تحت سیطره ارزش‌های مردسالارانه قرار دارند و حتی احساس رهایی آن‌ها نیز واجد این ویژگی است.

یافته‌های پژوهش ملکی‌ها و همکاران (۱۴۰۱) تحت عنوان «واکاوی تجربه زیسته زنان در تزلزل بنیاد خانواده و طلاق» نشان داد تزلزل بنیاد خانواده تحت تأثیر عوامل مؤثر بر طلاق، شامل خشونت فیزیکی، خشونت روان‌شناختی، خشونت مالی، ارتباط ناکارآمد، پیمان‌شکنی عاطفی در روابط زناشویی، اعتیاد به مواد مخدر و مصرف الکل، مسائل و مشکلات روانی، مسائل و مشکلات عاطفی است. همچنین عوامل تزلزل و آسیب به بنیاد خانواده شامل عدم صداقت، عوامل فرا زوجی و تنگناهای اقتصادی است. عوامل تهدید بنیاد خانواده شامل وضعیت شغلی زوجین، اختلاف فرهنگی و موقعیت اجتماعی زوجین و شکل‌گیری ازدواج نامطلوب است.

طبق یافته‌های پژوهش مفردنژاد و همکاران (۱۴۰۱) تحت عنوان «مطالعه کیفی تجارب زنان مطلقه از پیامدهای طلاق (مورد مطالعه: زنان مطلقه شهرستان بهبهان)» ۴ مضمون اصلی (پیامدهای فرهنگی اجتماعی، روان‌شناختی، شخصی و اقتصادی) و ۱۵ مضمون فرعی (تحمیل تصورات جامعه به زنان مطلقه، انگ اجتماعی، مورد طمع واقع شدن، ارتباط مجدد، روابط با اطرافیان و دوستان، نقش خانواده، احساسات متناقض، فکرهای احساس ساز، کمبود مهارت‌های زندگی، ارتباط با فرزندان، فرا والدگری، بحران محل زندگی، در جستجوی کمک‌های روان‌شناختی، اقدامات رفتاری و عدم امنیت اقتصادی) از داده‌ها استخراج گردید. طلاق برای زنان به منزله قرارگیری در چرخه‌ای از آسیب‌پذیری و بروز پیامدهای اجتماعی و فردی است که آن‌ها را به بهره‌گیری از مکانیسم‌های حفاظتی مانند انزوا، پنهان‌کاری و پرخاشگری در روابط بین فردی به منظور تلاش برای سازگاری با شرایط جدید سوق می‌دهد.

عباس‌پور و همکاران (۲۰۲۴) نیز در پژوهشی با عنوان «بررسی تجربه زیسته زنان متقاضی طلاق از مداخله خانواده همسر» با روش پدیدارشناسی، تأثیر مداخله خانواده همسر را بر ۱۰ زن مطلقه تحلیل کردند و جنبه‌های مداخله (مانند حریم خصوصی و تصمیم‌گیری مالی) را شناسایی نمودند که منجر به کاهش رضایت زناشویی و افزایش احتمال طلاق می‌شود آن‌ها بر اهمیت مداخلات مشاوره‌ای متمرکز بر عوامل اجتماعی-فرهنگی تأکید کردند.

خان و همکاران (۲۰۲۱) در پژوهشی تحت عنوان «تجارب زیسته زنان مطلقه در کشمیر: یک مطالعه پدیدارشناسی» که بر اساس رویکرد پدیدارشناختی انجام شد، بر چالش‌های فرهنگی و اجتماعی خاص در کشمیر تأکید و نشان دادند زنان مطلقه در این منطقه با فشارهای اجتماعی و فرهنگی شدیدی مواجه هستند که بر تجربیات آن‌ها از طلاق تأثیر می‌گذارد.

یافته‌های پژوهش‌های داخلی و خارجی نشان می‌دهد تجربه زنان از طلاق پدیده‌ای چندبعدی، زمینه‌مند و متأثر از تعامل عوامل فردی، خانوادگی و اجتماعی- فرهنگی است. مطالعات حاکی از آن‌اند که حمایت خانوادگی و رشد تاب‌آوری فردی و اجتماعی نقش محوری در سازگاری زنان با طلاق ایفا می‌کنند، به‌گونه‌ای که حمایت عاطفی و مادی خانواده، مدیریت هیجانات، پذیرش طلاق، پیوند با معنویت و دستیابی به استقلال مالی مسیر بازسازی زندگی پس از طلاق را هموار می‌سازد. درعین حال، تجربه طلاق برای زنان هم‌زمان واجد وجوه متناقضی چون احساس رهایی و رشد فردیت از یک سو و طرد اجتماعی، دلهره مکرر و خلأ تکیه‌گاه از سوی دیگر است؛ امری که ریشه در تفسیر زنان از موقعیت خود و نیز بازنمایی اجتماعی طلاق در بستر ارزش‌های مردسالارانه دارد. پژوهش‌ها همچنین نشان می‌دهند طلاق اغلب در پی مجموعه‌ای از عوامل تضعیف‌کننده بنیاد خانواده، از جمله انواع خشونت، اعتیاد، ارتباط ناکارآمد، پیمان‌شکنی عاطفی، فشارهای اقتصادی، اختلافات فرهنگی و مداخله خانواده همسر شکل می‌گیرد و پس‌از آن، پیامدهای گسترده روان‌شناختی، اجتماعی، اقتصادی و شخصی برای زنان به همراه دارد. این پیامدها زنان را در چرخه‌ای از آسیب‌پذیری قرار می‌دهد که آنان را به استفاده از راهبردهای حفاظتی و سازگارانۀ سوق می‌دهد، درحالی‌که شدت و کیفیت این تجربه‌ها به شدت تحت تأثیر بافت فرهنگی- اجتماعی هر جامعه قرار دارد.

همچنین از نظر روش‌شناسی مطالعه انجام‌شده با عنوان ترسیم مدل پارادایمی از تجربه اعتیاد زنان توسط قادری و همکاران (۱۳۹۷) به‌ویژه از حیث توجه به پیامد مورد انتظار زنان نسبت به مصرف مواد برای رهایی از آلام و رنج‌های زندگی و در سوی دیگر مواجه شدن با داغ ننگ و برچسب زن معتاد از سوی جامعه الهام‌بخش این مطالعه بوده است. با وصف این اغلب پژوهش‌های تجربی انجام‌شده در ایران در حوزه طلاق، بر وجوه منفی و عوامل مؤثر بر مسئله و پیامدهای منفی آن بر خانواده و کودکان به روش کمی متمرکز بوده و نقش و عاملیت زنان در تصمیم به طلاق و درک آن به‌منزله راهی برای هویت‌یابی و تجربه جدید در زندگی و

برنامه ریزی برای آینده مغفول مانده است، رویکردی که در این مطالعه با توجه به شکل گیری نگرش های جدید و فردگرایانه نسبت به ازدواج و خانواده به ویژه در بین دختران جوان شهر رشت، مورد توجه قرار گرفته است.

۴. روش شناسی

این پژوهش با هدف واکاوی تجارب زیسته زنان مطلقه و فهم ادراکات آنان از پیامدهای طلاق، با بهره گیری از رویکرد کیفی و روش نظریه داده بنیاد انجام شد. جامعه پژوهش شامل زنان مطلقه شهر رشت بود. نمونه گیری به صورت هدفمند و نظری انجام گرفت و حجم نمونه تا دستیابی به اشباع نظری تعیین گردید.

در همین راستا، ۲۰ زن مطلقه به عنوان مشارکت کننده وارد مطالعه شدند. معیارهای ورود به پژوهش به گونه ای نظام مند و هدفمند طراحی شد تا همگنی مفهومی لازم در گروه نمونه حاصل شود و امکان تحلیل دقیق تر تجارب فراهم آید. این معیارها با هدف افزایش شفافیت و دقت در تبیین تجارب زیسته زنان مطلقه در نظر گرفته شدند. محدودیت زمانی طلاق در بازه پنج سال اخیر با این منطق اعمال شد که پیامدهای طلاق همچنان در زندگی زنان دارای نقش مداخله ای فعال بوده و امکان بررسی دقیق تر و معتبرتر آن ها را فراهم می آورد. محدوده سنی ۲۵ تا ۵۵ سال نیز به منظور مطالعه زنان در مراحل مختلف بزرگ سالی و تحلیل تفاوت های ناشی از مداخلات طلاق در دوره های متفاوت سنی انتخاب شد. وضعیت شغلی به دلیل تمایزات اقتصادی و اجتماعی میان زنان شاغل و خانه دار، به عنوان یکی از متغیرهای زمینه ای در نظر گرفته شد تا نقش مداخله ای استقلال مالی و فشارهای اقتصادی پس از طلاق بررسی گردد. همچنین وضعیت فرزندآوری به عنوان یکی از عوامل کلیدی با کارکرد مداخله ای در تجربه طلاق لحاظ شد؛ زیرا زنان دارای فرزند معمولاً با چالش های پیچیده تری در فرآیند پس از طلاق مواجه هستند. افزون بر این، معیار سلامت روانی با هدف اطمینان از اعتبار داده ها و پیشگیری از مداخلات مخدوش کننده ناشی از اختلالات روانی شدید بر روایت تجارب مشارکت کنندگان اعمال گردید.

این مجموعه معیارها به طور هدفمند انتخاب شدند تا همگنی تحلیلی گروه نمونه حفظ شده و داده های حاصل، از دقت و عمق بیشتری برخوردار باشند. شناسایی مشارکت کنندگان از طریق آشنایی اولیه پژوهشگر با برخی از پاسخ گویان و معرفی افراد دیگر توسط آنان، با استفاده از روش گلوله برفی انجام شد.

گردآوری داده‌ها از طریق مصاحبه‌های عمیق نیمه ساختاریافته صورت گرفت. این شیوه مصاحبه امکان کاوش نظام‌مند و عمیق تجارب زیسته زنان مطلقه و شناسایی لایه‌های معنایی پنهان در ادراک آنان از پیامدهای طلاق را فراهم ساخت. مصاحبه‌ها با سؤالات باز آغاز شد و در ادامه، بر اساس پاسخ‌های مشارکت‌کنندگان، با پرسش‌های کاوشگرانه و عمیق‌تر هدایت گردید. به منظور رعایت اصول اخلاق پژوهش و حفظ محرمانگی اطلاعات، از مشارکت‌کنندگان درخواست شد از نام مستعار استفاده کنند؛ اقدامی که ضمن تضمین رازداری، امکان تفکیک داده‌ها، بازبینی مجدد مصاحبه‌ها در صورت نیاز و همچنین رجوع مشارکت‌کنندگان به نتایج پژوهش را فراهم آورد. مصاحبه‌ها در محیط‌هایی مانند منزل مشارکت‌کنندگان، پارک‌های عمومی (مانند پارک توحید، گلزار و ولیعصر) و محل کار برخی از آن‌ها انجام شد تا فضایی امن و راحت برای بیان تجارب فراهم شود.

در این مطالعه کیفی، اعتبار داده‌ها از طریق دو راهبرد «بازبینی توسط مشارکت‌کنندگان» و «بازبینی توسط متخصصان» مورد ارزیابی قرار گرفت. در روش نخست، نتایج و تفسیرهای پژوهشگر در اختیار مشارکت‌کنندگان قرار داده شد تا میزان انطباق برداشت‌ها با تجارب زیسته آنان تأیید شود. در روش دوم، از صاحب‌نظران حوزه مطالعات خانواده و طلاق درخواست شد یافته‌ها و تفسیرهای ارائه‌شده را بررسی و ارزیابی کنند. همچنین، پایایی پژوهش که در مطالعات کیفی نقش تکمیلی دارد، از طریق ارائه کدهای استخراج‌شده به کدگذاران مستقل و سنجش میزان توافق میان آنان در تخصیص کدها بررسی شد. یافته‌ها از طریق فرآیند کدگذاری اولیه، ثانویه و مقوله‌بندی نهایی در قالب مقولات و زیرمقولات و مفاهیم سازمان‌دهی شدند. داده‌ها با استفاده از روش تحلیل مضمون و با تأکید بر رویکرد کیفی مبتنی بر نظریه داده‌بنیاد تحلیل شدند.

با توجه به مصاحبه‌های انجام‌شده مشارکت‌کنندگان از تنوع دموگرافیک قابل‌توجهی برخوردار بوده‌اند. از نظر سطح تحصیلات، دامنه‌ای گسترده از پنجم ابتدایی تا کارشناسی مشاهده شد، به‌گونه‌ای که اکثریت مشارکت‌کنندگان (۱۰ نفر) دارای تحصیلات دیپلم یا پایین‌تر بودند. این امر بیانگر سطح تحصیلی نسبتاً پایین در میان نمونه پژوهش است و درعین حال، امکان بررسی نقش تحصیلات در ادراک و تفسیر تجربه طلاق را فراهم ساخته است. مصاحبه‌ها در محیط‌های مختلفی از جمله منزل مشارکت‌کنندگان، پارک‌های عمومی و محل کار انجام شد که نشان‌دهنده تلاش برای انتخاب فضاهایی امن و راحت به منظور افزایش احساس آرامش و مشارکت فعال افراد است.

مدت زمان مصاحبه‌ها بین ۳۵ دقیقه تا یک ساعت و ۳۰ دقیقه متغیر بود و میزان تمایل به مشارکت در اغلب موارد متوسط تا زیاد گزارش شد که حاکی از شکل‌گیری سطح مناسبی از اعتماد در فرآیند مصاحبه است. همچنین، گستره سنی مشارکت‌کنندگان (۲۲ تا ۵۵ سال) امکان تحلیل تجربیات زیسته زنان مطلقه در مراحل مختلف زندگی را فراهم کرد، به طوری که زنان جوان‌تر عمدتاً با چالش‌های اجتماعی و اقتصادی بیشتری مواجه بودند، در حالی که زنان مسن‌تر بیشتر در معرض ننگ و برچسب‌زنی اجتماعی قرار داشتند. در مجموع، این تنوع در ویژگی‌های دموگرافیک، به افزایش غنای داده‌ها و تعمیق تحلیل کیفی پژوهش کمک شایانی کرده است. مشخصات جمعیتی مصاحبه‌شوندگان در جدول شماره ۱ ارائه شده است.

جدول شماره ۱: ویژگی‌های نمونه‌های پژوهش

ردیف	نام	تحصیلات	مکان مصاحبه	زمان مصاحبه	تمایل به مصاحبه	سن
۱	سارا	لیسانس	منزل مصاحبه‌شونده	۱ ساعت	زیاد	۲۵
۲	آناهیتا	دیپلم	پارک توحید رشت	۵۰ دقیقه	متوسط	۲۲
۳	تارا	سیکل	پارک توحید رشت	۱/۲۰ دقیقه	زیاد	۳۰
۴	فرشته	لیسانس	منزل مصاحبه‌شونده	۵۵ دقیقه	متوسط	۳۳
۵	نیلوفر	لیسانس	پارک گلزار رشت	۴۵ دقیقه	متوسط	۳۴
۶	الهه	دیپلم	پارک توحید رشت	۱ ساعت	زیاد	۴۵
۷	لیلا	پنجم ابتدائی	منزل مصاحبه‌شونده	۱/۳۰ دقیقه	زیاد	۳۵
۸	مریم	سیکل	منزل مصاحبه‌شونده	۵۰ دقیقه	متوسط	۳۶
۹	سهیلا	لیسانس	پارک گلزار رشت	۴۰ دقیقه	متوسط	۲۷
۱۰	الهام	سیکل	منزل مصاحبه‌شونده	۴۵ دقیقه	متوسط	۲۹
۱۱	حمیده	سیکل	منزل مصاحبه‌شونده	۱ ساعت	زیاد	۳۱
۱۲	گلنوش	دیپلم	منزل مصاحبه‌گر	۵۰ دقیقه	متوسط	۳۰
۱۳	نازنین	لیسانس	پارک گلزار رشت	۵۴ دقیقه	متوسط	۳۲

۱۴	ندا	دیپلم	پارک گلزار رشت	۴۵ دقیقه	متوسط	۵۵
۱۵	فاطمه	لیسانس	محل کار مصاحبه‌شونده	۱/۱۰ دقیقه	زیاد	۴۶
۱۶	سپیده	دیپلم	پارک ولیعصر رشت	۳۵ دقیقه	کم	۳۹
۱۷	نگین	لیسانس	منزل مصاحبه‌شونده	۴۵ دقیقه	متوسط	۳۷
۱۸	ملیحه	سیکل	پارک ولیعصر رشت	۴۰ دقیقه	کم	۲۴
۱۹	نگار	دیپلم	محل کار مصاحبه‌شونده	۱/۲۰ دقیقه	زیاد	۳۸
۲۰	هنگامه	سیکل	منزل مصاحبه‌شونده	۱ ساعت	زیاد	۲۶

۵. یافته‌ها

مصاحبه‌های انجام‌شده معطوف به این بود که اولاً زنان چه تفسیر و روایتی از بسترها، شرایط مداخله‌گر، ریشه‌ها و زمینه‌های منجر به طلاقشان ارائه می‌کنند و ثانیاً پیامدهای آن را بر زندگی خود پس از طلاق چگونه ارزیابی می‌کنند. در خصوص شرایط و بسترهای منجر به طلاق، تحلیل داده‌ها منجر به شناسایی چهار مقوله اصلی شد: شرایط زمینه‌ای خرد و عوامل بسترساز فرهنگی و اجتماعی، شرایط علّی، شرایط مداخله‌گر خانوادگی. در خصوص ارزیابی پیامدهای طلاق نیز مفاهیم و مقولاتی به دست آمد که به‌طور کلی و کلان در دو بعد پیامدهای منفی و پیامدهای مثبت قابل طبقه‌بندی بودند.

این مضامین از طریق کدگذاری باز، محوری و انتخابی استخراج شدند و با الهام از نظریه‌های برچسب‌زنی، مراحل طلاق کاسلو و نظریه در طلاق به مثابه سوگواری و ایسمن که در ساخت و طراحی مقولات و مفاهیم و به‌عنوان ابزار نظری مورد استفاده قرار گرفتند، تحلیل شدند. هر یک از این مقولات در ادامه با جزئیات، شواهد روایی و ارتباط با نظریه‌های مربوطه تشریح می‌شوند.

۵-۱. شرایط زمینه‌ای

شرایط زمینه‌ای سطح خرد، شامل عواملی هستند که عمدتاً در درون خانواده و به‌عنوان بسترهای اولیه، زمینه‌ساز مشکلات زناشویی و درنهایت طلاق شدند. این عوامل در قالب مقولات، زیرمقولات و مفاهیم در جدول شماره ۲ ارائه شده است.

جدول شماره ۲: شرایط زمینه‌ای

مقولات	زیر مقوله	مفاهیم
تفاوت فرهنگی	تفاوت تحصیلی	اختلاف سطح سواد، نابرابری فکری، ناتوانی در درک متقابل
	تفاوت قومی و زبانی	تفاوت قومیت، تمسخر لهجه، احساس تحقیر فرهنگی
	تفاوت جغرافیایی (شهری-روستایی)	تفاوت سبک زندگی، تفاوت ارزش‌ها، تعارض در الگوهای رفتاری
	تفاوت سبک زندگی و تعاملات اجتماعی	محدودیت روابط اجتماعی، تعارض بر سر رفت‌وآمدها، کاهش تعامل مثبت
ضعف مالی	بیکاری یا اشتغال ناپایدار همسر	نداشتن شغل ثابت، بی‌ثباتی اقتصادی، فشار مالی مزمن
	وابستگی مالی	اتکا به خانواده همسر یا خانواده زن، نبود استقلال مالی
	خودداری از پرداخت نفقه	عدم ایفای نقش اقتصادی مرد، تضییع حقوق مالی زن
	اعتیاد و تخریب منابع مالی	فروش وسایل منزل، مصرف درآمد برای مواد، ناامنی اقتصادی
سن پایین ازدواج و اختلاف سنی زیاد	ازدواج در سنین پایین	نبود آمادگی روانی، ناآگاهی از مسئولیت‌های زناشویی، تصمیم‌گیری هیجانی
	فقدان بلوغ عاطفی و اجتماعی	ناتوانی در مدیریت تعارض، وابستگی عاطفی حل‌نشده
	اختلاف سنی زیاد	تفاوت نسلی، تفاوت اهداف زندگی، تفاوت سبک ارتباط
	انتظارات نامتوازن نقش‌ها	ایفای نقش‌های تحمیلی (نقش مادری/فرزندخواندگی)، نابرابری قدرت
شناخت ناکافی	ازدواج شتاب‌زده	آشنایی کوتاه‌مدت، تصمیم‌گیری سریع، فقدان بررسی عقلانی
	فشار خانوادگی	اجبار ضمنی یا آشکار، کنترل خانواده، محدودیت انتخاب
	محدودیت آشنایی پیش از ازدواج	نبود گفت‌وگوی دوطرفه، آشنایی سطحی و رسمی
	اتکای بیش‌ازحد به قضاوت دیگران	اعتماد به تعریف فامیل، قضاوت غیرمستقیم

نتایج جدول شماره ۲ نشان می‌دهد شرایط زمینه‌ای مانند تفاوت‌های فرهنگی، ضعف مالی، سن پایین ازدواج و شناخت ناکافی به عنوان عوامل ریشه‌ای در بروز طلاق نقش دارند. این عوامل اغلب به ایجاد فاصله عاطفی، سوء تفاهم‌ها و ناتوانی در مدیریت روابط زناشویی منجر شدند.

در ادامه، هر یک از این مقولات به تفصیل تشریح می‌شوند تا تأثیر آن‌ها بر روابط زناشویی و تصمیم‌گیری برای طلاق تبیین شود.

۵-۱-۱. تفاوت فرهنگی

تفاوت‌های فرهنگی، شامل اختلافات قومی، زبانی، تحصیلی و جغرافیایی (محل تولد)، به عنوان یکی از عوامل اصلی زمینه‌ساز طلاق شناسایی شدند. این تفاوت‌ها اغلب به سوء تفاهم‌ها عمیق، کاهش تعاملات مثبت و ناتوانی در ایجاد ارتباط عاطفی و فکری بین زوجین منجر شدند. سارا (مشارکت‌کننده ردیف ۱)^۱ اظهار داشت:

«نمی‌توانستیم همدیگر رو درک بکنیم چون سطح سوادی هم نداشت. من لیسانس بودم و اون سیکل داشت. همسرم بچه روستا بود، از لحاظ فرهنگی هم باهم تفاوت داشتیم. مثلاً من دوست داشتم با دوستانم رفت‌وآمد کنم، ولی اون این چیزها رو نمی‌فهمید و همیشه دعوا می‌کردیم»

این نقل قول نشان‌دهنده تأثیر تفاوت‌های تحصیلی و فرهنگی بر ایجاد شکاف در انتظارات و سبک زندگی زوجین است. نازنین (مشارکت‌کننده ردیف ۱۳) نیز به تفاوت‌های قومی اشاره کرد:

«همسرم کرد بود و خانواده ما شمالی بودند. نمی‌تونست با خانواده من کنار بیاد. حتی لهجه من رو مسخره می‌کرد و این باعث می‌شد احساس کنم بهم توهین شده»

این شواهد با نظریه برجسب زنی همخوانی دارند، زیرا تفاوت‌های فرهنگی به حاشیه‌نشینی اجتماعی یکی از طرفین و کاهش اعتماد در روابط منجر شدند. علاوه بر این، تفاوت‌های فرهنگی به‌ویژه در شهر رشت که دارای تنوع قومی و فرهنگی است، به عنوان یک عامل زمینه‌ای برجسته ظاهر شد. این موارد نشان‌دهنده نقش فرهنگ در شکل‌گیری انتظارات متفاوت و تشدید تعارضات زناشویی است.

۱. به دلیل پرهیز از تکرار ویژگی‌های مصاحبه‌شوندگان، شماره ردیف از جدول شماره ۱ ذکر می‌شود.

۲-۱-۵. ضعف مالی

ضعف مالی، به‌ویژه بیکاری همسر، وابستگی مالی به دیگران و خودداری از پرداخت نفقه، به‌عنوان یکی از عوامل کلیدی زمینه‌ساز طلاق مطرح شد. این مسئله نه تنها به مشکلات اقتصادی، بلکه به کاهش اعتماد به نفس، افزایش تنش‌های روانی و تضعیف جایگاه اجتماعی زوجین منجر شد. نگار (مشارکت‌کننده ردیف ۱۹) اظهار داشت:

«همسر همیشه می‌گفت که توانایی مالی برای کمک به من نداره. من مجبور بودم از حساب بانکی خودم یا کمک پدرم استفاده کنم. این باعث شد احساس کنم هیچ حمایت مالی‌ای تو زندگی‌ام ندارم و انگار تنهام»

این نقل‌قول نشان‌دهنده فشارهای مالی و تأثیر آن بر کاهش حس امنیت عاطفی و اقتصادی است. هنگامه (مشارکت‌کننده ردیف ۲۰) نیز به تأثیر اعتیاد همسر بر مشکلات مالی اشاره کرد:

«وقتی پول نداشت، وسایل خانه رو می‌فروخت. حتی یه بار تلویزیون خونه رو برد فروخت که مواد بخره. این باعث شد دیگه نتونم بهش اعتماد کنم»

ضعف مالی به‌ویژه در زمینه‌های فرهنگی شهر رشت که انتظارات اجتماعی از مردان به‌عنوان تأمین‌کننده مالی خانواده بالاست، به تشدید فشارهای روانی و اجتماعی منجر شد. فاطمه (۴۶ ساله با مدرک لیسانس) اظهار داشت:

«تو فرهنگ ما، مرد باید نون‌آور باشه، ولی همسر من هیچ‌وقت کار ثابت نداشت. این باعث شد که همیشه تو جمع‌های خانوادگی احساس سرافکنندگی کنم»

این شواهد نشان‌دهنده تأثیر متقابل عوامل اقتصادی و فرهنگی بر تصمیم‌گیری برای طلاق است.

۳-۱-۵. سن پایین ازدواج و اختلاف سنی زیاد

سن پایین ازدواج و اختلاف سنی زیاد بین زوجین به‌عنوان عوامل زمینه‌ای مهم در ایجاد مشکلات زناشویی و طلاق شناسایی شدند. ازدواج در سنین پایین اغلب با عدم آمادگی عاطفی، روانی و اجتماعی برای مدیریت پیچیدگی‌های زندگی زناشویی همراه بود. تارا (دختری که در سن کم ازدواج کرد و به همین دلیل ترک تحصیل کرد) اظهار داشت:

«من چهارده سالم بود، کلاس سوم راهنمایی بودم. همه چیز خیلی یه هویی پیش رفت. اصلاً نمی‌دونستم ازدواج یعنی چی و چه مسئولیت‌هایی داره. فقط فکر می‌کردم از خونه پدری فرار می‌کنم»

این نقل قول نشان‌دهنده فقدان بلوغ فکری و عاطفی در زمان ازدواج است که به مشکلات بعدی منجر شد. نیلوفر (۳۴) ساله با مدرک لیسانس که با مردی دارای دو فرزند ازدواج کرده بود) نیز به مشکلات ناشی از اختلاف سنی اشاره کرد:

«همسرم ۱۷ سال از من بزرگ‌تر بود و دوتا بچه داشت. از من توقع داشت مثل یه مادر باشم، ولی من خودم هنوز جوون بودم و نمی‌تونستم نقش مادری رو برای بچه‌هاش بازی کنم»

این موارد با نظریه مراحل طلاق کاسلو (۱۹۸۱) همخوانی دارند، زیرا عدم آمادگی و تفاوت‌های نسلی مانع از شکل‌گیری هویت مشترک و هم‌افزایی در زندگی زناشویی شدند. همچنین، اختلاف سنی زیاد به تفاوت در انتظارات، اهداف زندگی و سبک ارتباطی منجر شد. ندا (مشارکت‌کننده ردیف ۱۴) اظهار داشت:

«همسرم خیلی از من بزرگ‌تر بود و همیشه منو بچه خطاب می‌کرد. این باعث می‌شد احساس کنم تو رابطه هیچ ارزشی ندارم»

این شواهد نشان‌دهنده نقش اختلاف سنی در ایجاد احساس نابرابری و کاهش صمیمیت در روابط است.

۴-۱-۵. شناخت ناکافی

عدم شناخت کافی پیش از ازدواج به عنوان یکی از دلایل اصلی طلاق مطرح شد. بسیاری از مشارکت‌کنندگان به ازدواج‌های شتاب‌زده، تحت فشار خانواده، یا بدون فرصت کافی برای آشنایی اشاره کردند. فرشته (مشارکت‌کننده ردیف ۴) اظهار داشت:

«پدرم فوت کرده بود، مادرم من رو از خونه بیرون کرد. دو هفته نامزد بودیم و بعد عقد کردیم. اصلاً نمی‌دونستم اون کیه و چه اخلاقی داره»

این نقل قول نشان‌دهنده تأثیر فشارهای خانوادگی و نبود فرصت کافی برای شناخت است. حمیده (۳۱) ساله با سطح تحصیلات راهنمایی) نیز به محدودیت‌های خانوادگی اشاره کرد:

«خانواده‌ام تعصبی بودند، جوری نبود که بتونیم باهم حرف بزنیم و همدیگه رو بشناسیم. فقط چند جلسه توی جمع خانوادگی دیدمش و فکر کردم کافیه»

این شواهد نشان دهنده نقش عوامل اجتماعی و خانوادگی در تصمیم‌گیری‌های نادرست برای ازدواج است. علاوه بر این، شناخت ناکافی به عدم تطابق انتظارات و ناتوانی در مدیریت تعارضات منجر شد. سهیلا (۲۷ ساله با تحصیلات لیسانس) اظهار داشت:

«فکر می‌کردم چون همسر من تو فامیل تعریفش رو می‌کردن، حتماً آدم خوبه. ولی بعد از ازدواج دیدم اصلاً نمی‌تونیم باهم کنار بیایم، چون هیچ شناختی از هم نداشتیم»

این موارد با نظریه مبادله اجتماعی همخوانی دارند، زیرا عدم شناخت کافی به ناتوانی در ایجاد تعادل بین هزینه‌ها و پاداش‌های رابطه منجر شد.

۲-۵. شرایط علی

شرایط علی شامل عواملی هستند که به طور مستقیم به تصمیم‌گیری برای طلاق منجر شدند. این عوامل شامل خشونت خانگی، اعتیاد و مشکلات جنسی و خیانت همسر بودند. در جدول شماره ۳ این مقولات و مفاهیم ارائه شده است.

جدول شماره ۳: شرایط علی

مقولات	زیر مقوله	مفاهیم
خشونت خانگی	خشونت فیزیکی	کتک‌کاری مکرر، آسیب جسمی شدید، شکستگی اندام، بستری شدن در بیمارستان
	خشونت روانی	تحقیر و بی‌احترامی، بی‌مهری عاطفی، سرزنش مداوم، القای احساس بی‌ارزشی
	خشونت جنسی	رابطه جنسی اجباری، بی‌توجهی به خواسته‌های زن، خشونت در رابطه جنسی
اعتیاد	اعتیاد همسر	مصرف مواد مخدر (شیره، شیشه)، ناتوانی در ایفای نقش همسری
	ناتوانی عملکردی	بیکاری یا کاهش توان کاری، خواب‌آلودگی دائمی، عدم مسئولیت‌پذیری
	ناامنی در محیط خانواده	تنش و درگیری مداوم، اختلال اعصاب، دعوای مکرر در خانه
	تداخل اعتیاد با سایر آسیب‌ها	تشدید خشونت خانگی، ضعف مالی، بی‌ثباتی زندگی

اعتیاد	فروپاشی بنیان خانواده	احساس فقدان حمایت، ناامیدی از آینده زندگی مشترک
مشکلات جنسی و خیانت همسر	نارضایتی جنسی	ناآگاهی یا ناتوانی جنسی همسر، عدم توافق در روابط جنسی
	سردی و گسست عاطفی	کاهش صمیمیت، سرخوردگی جنسی، قطع گفت‌وگوی عاطفی
	بی‌توجهی به نیازهای جنسی	یک‌سویه بودن رابطه جنسی، نادیده گرفتن خواسته‌های زن
	خشونت جنسی	رابطه جنسی خشن، اجبار، بی‌احساسی همسر
	خیانت زناشویی	رابطه عاطفی/جنسی با زن دیگر، ورود شخص سوم به حریم خانواده
	فروپاشی اعتماد	احساس خیانت، نقض تعهد زناشویی، از بین رفتن اعتماد

نتایج جدول شماره ۳ نشان می‌دهد که خشونت خانگی، اعتیاد و مشکلات جنسی و خیانت همسر به عنوان عوامل مستقیم و تعیین‌کننده در تصمیم‌گیری برای طلاق نقش دارند. این عوامل اغلب به تخریب اعتماد، صمیمیت و امنیت در روابط زناشویی منجر شدند. در ادامه، هر یک از این مقولات به تفصیل تشریح می‌شوند تا تأثیر آن‌ها بر روابط زناشویی و تصمیم‌گیری برای طلاق تبیین شود.

۱-۲-۵. خشونت خانگی

خشونت خانگی، شامل خشونت‌های فیزیکی، روانی و جنسی، به عنوان یکی از عوامل اصلی و مستقیم طلاق شناسایی شد. این نوع خشونت نه تنها به آسیب‌های جسمی و روانی منجر شد، بلکه احساس امنیت و اعتماد در روابط زناشویی را به طور کامل از بین برد. حمیده (۳۱ ساله با مدرک سیکل) اظهار داشت:

«خشونت فیزیکی بخشی جدایی‌ناپذیر از زندگی مان شده بود. کتک‌کاری‌های مکرر، مرا به بیمارستان می‌کشاند. یه بار اون قدر کتکم زد که دستم شکست و مجبور شدم چند روز تو بیمارستان بمونم»

این نقل قول شدت آسیب‌های جسمی ناشی از خشونت را نشان می‌دهد. نیلوفر (ردیف ۵) نیز به خشونت روانی اشاره کرد:

«هر کاری می‌کردم، با بی‌مهری و این جمله که "وظیفه‌ت است" روبرو می‌شدم. همیشه تحقیرم می‌کرد و می‌گفت تو هیچی نمی‌فهمی.»

این شواهد با نظریه مراحل عزاداری ویسمن همخوانی دارند، زیرا خشونت خانگی به احساس خشم، افسردگی و از دست دادن عزت نفس منجر شد. علاوه بر این، خشونت جنسی نیز به عنوان یکی از ابعاد خشونت خانگی گزارش شد. مریم (مشارکت‌کننده ردیف ۸) اظهار داشت:

«همسرم تو رابطه جنسی خیلی خشن بود و اصلاً به خواسته‌های من اهمیت نمی‌داد. این باعث شد ازش متنفر بشم و دیگه نتونم باهاش ادامه بدم»

این موارد نشان‌دهنده تأثیر عمیق خشونت خانگی بر تصمیم‌گیری برای طلاق است، زیرا این نوع رفتارها به تخریب بنیان‌های عاطفی و روانی رابطه منجر شدند.

۲-۲-۵. اعتیاد

اعتیاد همسر به مواد مخدر به عنوان یکی از عوامل کلیدی و مستقیم در تصمیم‌گیری برای طلاق مطرح شد. اعتیاد باعث مشکلات اقتصادی، فروپاشی ساختار خانواده، کاهش اعتماد و ایجاد فضای ناامن در خانه می‌شود. الهام (ردیف ۱۰) اظهار داشت:

«مصرف شیر و خواب‌آلودگی دائمی، روزهای اول زندگی مان را تحت الشعاع قرار داد. همسرم دیگه نمی‌تونست کار کنه و همیشه تو حال خودش بود. این باعث شد حس کنم هیچ پشتیبانی تو زندگی ام ندارم»

ندا (مشارکت‌کننده ردیف ۱۴) نیز به تأثیر اعتیاد بر محیط خانوادگی اشاره کرد:

«برادرشوهرم که تو خونه ما زندگی می‌کرد، به دلیل مصرف شیشه مشکل اعصاب داشت و همیشه دعوا راه می‌انداخت. همسرم هم خودش معتاد بود و این باعث شد خونه مون دیگه جای زندگی نباشه»

این شواهد نشان‌دهنده تأثیرات گسترده اعتیاد بر بنیان خانواده است. علاوه بر این، اعتیاد به عنوان عاملی تشدیدکننده سایر مشکلات مانند خشونت و ضعف مالی عمل کرد. برای مثال، هنگامه (مشارکت‌کننده ردیف ۲۰) اظهار داشت:

«اعتیاد همسرم باعث شد نه تنها پول تو خونه نباشه، بلکه همیشه با من دعوا می‌کرد و حتی یه بار دستش رو روم بلند کرد.»

۳-۲-۵. مشکلات جنسی و خیانت همسر

مشکلات جنسی و خیانت همسر به عنوان عوامل مستقیم و تعیین کننده در تصمیم گیری برای طلاق شناسایی شدند. این مسائل به کاهش صمیمیت، اعتماد و رضایت عاطفی در روابط زناشویی منجر شدند. گلنوش (مشارکت کننده ردیف ۱۲) اظهار داشت:

«در رابطه جنسی با همسرم دچار مشکل شدم. او تجربه کافی نداشت و این باعث ناراحتی و سرخوردگی من می شد. هر وقت در موردش حرف می زدم، عصبانی می شد و این باعث شد دیگه اصلاً باهم صمیمی نباشیم»

هنگامه (ردیف ۲۰) نیز به خیانت همسر اشاره کرد:

«فهمیدم او با زنی دیگر در ارتباط است که حتی به خانه ما هم آمده بود. وقتی این رو فهمیدم، حس کردم همه اعتمادم بهش از بین رفت و دیگه نمی تونستم باهاش زندگی کنم»

این شواهد نشان دهنده تأثیر عمیق مشکلات جنسی و خیانت بر فروپاشی روابط است. همچنین، برخی مشارکت کنندگان به سردمزاجی یا خشونت در روابط جنسی اشاره کردند. سپیده (ردیف ۱۶) اظهار داشت:

«همسرم اصلاً به نیازهای من تو رابطه جنسی توجه نمی کرد و همیشه کار خودش رو می کرد. این باعث شد حس کنم اصلاً براش مهم نیستم»

این موارد با نظریه مبادله اجتماعی همخوانی دارند، زیرا عدم رضایت در روابط جنسی و خیانت به عنوان نقض قرارداد عاطفی و اجتماعی در ازدواج، انگیزه طلاق را تقویت کردند.

۳-۵. شرایط مداخله گر خانوادگی

شرایط مداخله گر شامل دخالت خانواده و سابقه طلاق در میان اقوام می باشند. در جدول شماره ۴ این مقولات و مفاهیم ارائه شده است.

جدول شماره ۴: شرایط مداخله گر خانوادگی

مقولات	زیر مقوله	مفاهیم
دخالت خانواده	دخالت مستقیم خانواده همسر	مداخله مکرر در مسائل شخصی زوجین، انتقال مسائل خصوصی به خانواده همسر، اعمال نظر در شیوه اداره زندگی

مقولات	زیر مقوله	مفاهیم
دخالت خانواده	تضعیف حریم خصوصی	نقض استقلال زوجین، از بین رفتن مرزبندی زندگی زناشویی، عدم تصمیم‌گیری مستقل
	القای بدبینی و سوءظن	انتقال بدبینی والدین به همسر، شکل‌گیری سوءتفاهم، تشدید بی‌اعتمادی در رابطه
	کنترل‌گری خانواده همسر	کنترل امور روزمره زندگی، نظارت بر رفتار و نقش‌های زن، محدودیت آزادی عمل
	هم‌زیستی با خانواده همسر	سکونت مشترک با خانواده همسر، افزایش تعارضات روزمره، تشدید تنش‌های زناشویی
سابقه طلاق در میان اقوام	عادی‌سازی طلاق در خانواده	کاهش قبح اجتماعی طلاق، تلقی طلاق به‌عنوان امر رایج و پذیرفتنی
	انتقال الگوی طلاق	مشاهده تجربه طلاق در نزدیکان، الگوگیری ناخواسته از تجارب خانوادگی
	کاهش آستانه تصمیم‌گیری برای طلاق	افزایش آمادگی ذهنی برای جدایی، تسهیل پذیرش طلاق به‌عنوان راه‌حل
	تأثیر تجربه طلاق پیشین	آسیب‌پذیری روانی پس از طلاق قبلی، کاهش تاب‌آوری در روابط بعدی
	بازتعریف طلاق	تلقی طلاق به‌عنوان راه‌حل مسئله‌محور، نه شکست یا ناتوانی فردی

نتایج جدول شماره ۴ نشان می‌دهد دخالت خانواده و سابقه طلاق در میان اقوام به‌عنوان عوامل مداخله‌گر در فرآیند طلاق نقش دارند. این عوامل اغلب به تشدید تعارضات زناشویی و تسهیل تصمیم‌گیری برای طلاق منجر شدند. در ادامه، هر یک از این مقولات به تفصیل تشریح می‌شوند تا تأثیر آن‌ها بر روابط زناشویی و تصمیم‌گیری برای طلاق تبیین شود.

۱-۳-۵. دخالت خانواده

دخالت‌های خانوادگی، به‌ویژه از سوی خانواده همسر، به‌عنوان عاملی تشدیدکننده مشکلات زناشویی و طلاق شناسایی شد. این دخالت‌ها اغلب به کاهش حریم خصوصی، افزایش تنش‌ها و تضعیف استقلال زوجین منجر شدند. تارا (ردیف ۳) اظهار داشت:

«هر موضوع شخصی به گوش مادرش می‌رسید. این دخالت‌ها باعث تنش‌های زیادی در زندگی مشترک ما می‌شد. مثلاً مادرش همیشه نظر می‌داد که من چطور باید خونه رو اداره کنم یا چطور با همسرم رفتار کنم»

حمیده (ردیف ۱۱) نیز به تأثیر بدبینی مادرشوهر اشاره کرد:

«بدبینی مادرشوهرم به همسرم سرایت کرد و باعث سوءتفاهم‌ها زیادی شد. همیشه فکر می‌کرد من دارم یه چیزی رو ازشون مخفی می‌کنم»
علاوه بر این، زندگی با خانواده همسر به عنوان یکی از عوامل تشدیدکننده مشکلات گزارش شد. نگین (ردیف ۱۷) اظهار داشت:

«ما تو خونه مادرشوهرم زندگی می‌کردیم. هرروز دعوا بود چون مادرشوهرم همه چیز رو کنترل می‌کرد، حتی غذای خونه رو»

این شواهد نشان‌دهنده نقش دخالت‌های خانوادگی در ایجاد فضای ناامن و ناپایدار در روابط زناشویی است. این یافته‌ها با یافته‌های عباس‌پور و همکاران (۲۰۲۴) مطابقت دارد که به تأثیر مداخله خانواده همسر بر افزایش تعارضات زناشویی و احتمال طلاق پرداخته‌اند.

۲-۳-۵. سابقه طلاق در میان اقوام

سابقه طلاق در خانواده یا اطرافیان به عنوان عاملی در عادی‌سازی طلاق و تأثیر بر تصمیم‌گیری شناسایی شد. این عامل به زنان کمک کرد تا طلاق را به عنوان یک راه حل قابل قبول در نظر بگیرند. سارا (ردیف ۱) اظهار داشت:

«همسرم بچه طلاق بود. در ازدواج بعدیم چون خودم طلاق گرفته بودم، از لحاظ روحی دچار مشکل بودم. انگار طلاق تو خانواده ما یه چیز عادی شده بود»

این نقل قول نشان‌دهنده تأثیر تجربه‌های پیشین طلاق بر کاهش تابوی اجتماعی آن است. همچنین، فاطمه (ردیف ۱۵) اظهار داشت:

«خواهرم هم طلاق گرفته بود و این باعث شد فکر کنم طلاق یه راه حله، نه یه شکست بزرگ».

۴-۵. شرایط بسترساز فرهنگی و اجتماعی

این بخش از نظرات مصاحبه‌شوندگان حاوی محورهایی است که به زمینه‌های کلی‌تر

بسترساز طلاق مرتبط است و دلایلی را شامل می‌شود که از نظر نگرشی و فرهنگی منجر به پذیرش طلاق در جامعه و حمایت از زنان برای اقدام به طلاق می‌شود. مقولات، زیرمقولات و مفاهیم اساسی شرایط فرهنگی و اجتماعی در جدول ۵ ارائه شده است.

جدول شماره ۵: شرایط مداخله‌ای فرهنگی و اجتماعی

مقولات	زیر مقوله	مفاهیم
تحول ارزش‌ها	تغییر نگرش اجتماعی نسبت به طلاق	افزایش پذیرش طلاق توافقی، کمرنگ شدن تابوری طلاق، عادی‌سازی طلاق در جامعه شهری، مشروعیت یافتن تصمیم به طلاق
	بازتعریف معنای طلاق	ادراک طلاق به عنوان رهایی، طلاق به مثابه فرصت بازسازی زندگی، تجربه حس آزادی پس از طلاق، طلاق به عنوان آغاز دوباره
	کاهش ننگ اجتماعی	کاهش برچسب‌زنی به زنان مطلقه، کاهش قضاوت‌های منفی اجتماعی، افزایش احساس امنیت در تصمیم‌گیری، کاهش ترس از واکنش دیگران
حمایت خانواده	حمایت عاطفی خانواده	همدلی والدین، حمایت روانی در دوره پس از طلاق، تقویت روحیه و امید به زندگی، پذیرش بدون قضاوت
	حمایت مالی و ابزاری	کمک مالی والدین یا خواهر و برادر، تأمین مسکن موقت، کاهش فشارهای اقتصادی پس از طلاق
	حمایت اجتماعی و شبکه‌ای	همراهی اعضای خانواده، کاهش احساس تنهایی و انزوای اجتماعی، محافظت در برابر فشارهای اجتماعی، افزایش احساس تعلق و امنیت
	تقویت عزت نفس زنان	احساس ارزشمندی، افزایش اعتماد به نفس، توانمندی برای شروع زندگی مستقل، تاب‌آوری در برابر نگاه جامعه

نتایج جدول شماره ۵ نشان می‌دهد تحول ارزش‌ها و حمایت خانواده به عنوان دو مقوله اصلی مداخله‌ای فرهنگی و اجتماعی در امر طلاق محسوب می‌شود. این عوامل اغلب به پذیرش بهتر طلاق و کاهش فشارهای روانی و اجتماعی منجر شدند. در ادامه، هر یک از این مقولات به تفصیل شرح داده می‌شوند.

۱-۴-۵. تحول ارزش‌ها

تحول ارزش‌های اجتماعی، به‌ویژه در شهر رشت، به افزایش پذیرش طلاق توافقی و تغییر نگرش نسبت به طلاق منجر شد. این تحول به زنان کمک کرد تا طلاق را به‌عنوان فرصتی برای رهایی و بازسازی زندگی خود ببینند. مریم (ردیف ۸) اظهار داشت:

«لحظه‌ای که حکم طلاق صادر شد، احساس آزادی عجیبی به من دست داد. انگار از یه قفس آزاد شده بودم و می‌تونستم دوباره خودم باشم»
گلنوش (ردیف ۱۲) نیز اظهار داشت:

«پنج سالی که از جدایی‌ام می‌گذره، بهترین سال‌های عمرم بوده‌اند. حالا می‌تونم برای خودم تصمیم بگیرم و زندگی کنم»
این شواهد نشان‌دهنده تغییر در ادراک طلاق از یک تابو به یک گزینه قابل قبول است. علاوه بر این، تحول ارزش‌ها با کاهش ننگ اجتماعی مرتبط با طلاق همراه بود. نازنین (ردیف ۱۳) اظهار داشت:

«توی این چند سال، دیدم که مردم دیگه مثل قبل به زن مطلقه بد نگاه نمی‌کنن. این باعث شد راحت‌تر بتونم تصمیم بگیرم».

۲-۴-۵. حمایت خانواده

حمایت خانواده به‌عنوان یک شبکه حمایتی کلیدی پس از طلاق شناسایی شد. این حمایت شامل پشتیبانی عاطفی، مالی و اجتماعی از سوی والدین، برادران و خواهران بود. سارا (ردیف ۱) اظهار داشت:

«خانواده‌ام مخصوصاً پدرم خیلی از من حمایت می‌کنه. اصلاً به روم نمی‌آرن که مطلقه هستم و همیشه سعی می‌کنن روحیه‌ام رو بالا نگه دارن»
فاطمه (ردیف ۱۵) نیز اظهار داشت:

«بعد از طلاق، برادرم خیلی بهم کمک کرد. حتی خونه‌ش رو در اختیارم گذاشت تا بتونم دوباره رو پای خودم وایستم»

این شواهد نقش خانواده در کاهش فشارهای اجتماعی و تقویت عزت نفس زنان مطلقه را نشان می‌دهد. علاوه بر این، حمایت خانواده به کاهش احساس انزوای اجتماعی کمک کرد.

نگار (ردیف ۱۹) اظهار داشت:

«خواهرم همیشه کنارم بود و نمی‌داشت احساس تنهایی کنم. آگه حمایت اون نبود، نمی‌تونستم با نگاه‌های مردم کنار بیام».

۵-۵. پیامدها

پیامدهای طلاق شامل پیامدهای منفی و مثبت در قالب پیامدهای روان‌شناختی، جسمانی، اجتماعی، اقتصادی، خانوادگی، معنایی و تحولی در جدول شماره ۶ ارائه شده است.

جدول شماره ۶: پیامدها

پیامد	پیامدهای اصلی	پیامدهای فرعی	مصادیق
پیامد منفی	پیامدهای روان‌شناختی	آسیب‌های عاطفی و روانی	افسردگی، اضطراب، احساس تنهایی، بی‌ثباتی هیجانی
		کاهش عزت‌نفس	سرزنش خود، تضعیف تصویر ذهنی از خود
		فروسلوگی روانی	خستوگی ذهنی، آشفتوگی فکری، اختلال تمرکز
	پیامدهای جسمانی	اختلالات جسمی ناشی از استرس	سررد، میوگرن، مشکلات گوارشی، بی‌خوابی
		تضعیف سلامت عمومی	کاهش انرژی جسمی، ضعف بدنی
	پیامدهای اجتماعی	انگ	برچسب «زن مطلقه»، قضاوت اجتماعی
		تغییر روابط اجتماعی	فاصله‌گیری دوستان و آشنایان
	پیامدهای اقتصادی	مشکلات مالی	هزینه‌های زندگی
		افزایش مسئولیت‌های فردی	تأمین مستقل معیشت، رفع مشکلات مالی به‌تنهایی
	پیامدهای خانوادگی	تغییر روابط خانوادگی	افزایش یا کاهش حمایت خانوادگی
		چالش‌های فرزندپروری	بار مضاعف مسئولیت، تعارض در نقش
پیامد مثبت	پیامدهای معنایی	بازتعریف مفهوم طلاق	طلاق به‌عنوان راه‌حل مسئله‌محور، نه شکست فردی
		امید به شروع دوباره	تصور زندگی جدید، امکان بازسازی آینده
	پیامدهای تحولی	احساس رهایی	رهايي از تحقیر و کنترل، کاهش فشار روانی
		رشد فردی و استقلال	افزایش خودآگاهی، تقویت تصمیم‌گیری
		تغییر نگرش به زندگی	نگاه واقع‌بینانه‌تر به ازدواج

در خصوص بار معنایی و تحولی «طلاق آسان‌تر» به عنوان نتیجه ترکیبی از تغییر نگرش‌های اجتماعی، نامتناسب بودن انتظارات در ازدواج و رویکردهای جدید نسبت به طلاق است. این عوامل به کاهش ننگ اجتماعی طلاق و افزایش پذیرش آن در جامعه منجر شدند. تغییر ارزش‌های اجتماعی، مانند افزایش پذیرش طلاق توافقی و کاهش ننگ اجتماعی مرتبط با آن، به زنان این امکان را داد تا طلاق را به عنوان یک راه حل قابل قبول در نظر بگیرند. سهیلا (ردیف ۹) اظهار داشت:

«قبلاً طلاق به چیز خیلی بد بود، ولی حالا تو شهر ما همه می‌گن آگه زندگی ات خرابه، چرا ادامه بدی؟»

این نقل قول نشان‌دهنده تحول فرهنگی در ادراک طلاق است. همچنین، نامتناسب بودن انتظارات در ازدواج، به‌ویژه به دلیل شناخت ناکافی و تفاوت‌های فرهنگی، به عنوان یکی از عوامل کلیدی در افزایش نرخ طلاق شناسایی شد.

۵-۶. تحلیل تفاوت در ادراک از طلاق و استراتژی‌های زنان در برابر آن

در پیوند با شرایط و زمینه‌های منجر به طلاق (نظیر خشونت خانگی، اعتیاد همسر، مشکلات جنسی و خیانت، ضعف مالی، تفاوت‌های فرهنگی، پایین بودن سن ازدواج و عدم آگاهی کافی)، استراتژی‌های زنان غالباً ماهیتی محافظتی و مسئله‌محور دارند، به‌گونه‌ای که شامل سکوت اولیه و تحمل، تلاش برای حفظ خانواده، میانجی‌گری از طریق دخالت خانواده یا شبکه‌های خویشاوندی و درنهایت تصمیم آگاهانه برای جدایی به منظور حفظ سلامت روانی و جسمی می‌شود. این استراتژی‌ها نشان‌دهنده گذار تدریجی از سازگاری منفعلانه به کنش آگاهانه هستند.

در سطح فرآیند طلاق و چالش‌های مرتبط با آن (چالش‌های حقوقی، اقتصادی، فشارهای اجتماعی، قضاوت و انگ اجتماعی)، زنان از استراتژی‌های مقابله‌ای متنوعی بهره می‌گیرند، از جمله جست‌وجوی حمایت خانواده، اتکا به منابع حقوقی و قانونی، مدیریت هیجانات (کنترل اضطراب، سوگ و خشم)، محرمانه‌سازی تجربه طلاق در برابر محیط اجتماعی و در برخی موارد کناره‌گیری اجتماعی. هم‌زمان، تلاش برای دستیابی به استقلال مالی از طریق اشتغال یا ارتقای مهارت‌ها، به عنوان استراتژی کلیدی برای عبور از این مرحله بحرانی مطرح می‌شود. در ارتباط با پیامدهای طلاق بر ابعاد فردی و اجتماعی زندگی زنان (پیامدهای روانی، اجتماعی، اقتصادی و هویتی)، استراتژی‌ها ماهیتی ترمیمی و توانمندساز پیدا می‌کنند. این

استراتژی‌ها شامل بازتعریف هویت فردی، پذیرش طلاق به عنوان نقطه عطف زندگی، تقویت مقاومت فردی، سرمایه‌گذاری بر رشد شخصی، بهره‌گیری از حمایت اجتماعی رسمی و غیررسمی و در برخی موارد گرایش به معنویت است. در این چارچوب، طلاق برای برخی زنان فرصتی برای رهایی، استقلال و بازسازی زندگی تلقی می‌شود.

درمجموع، استراتژی‌های زنان مطلقه را می‌توان به عنوان فرآیندی پویا و مرحله‌مند درک کرد که از تحمل و سازگاری اولیه آغاز شده، به مقابله فعالانه در فرآیند طلاق می‌رسد و نهایتاً به بازسازی، توانمندسازی و شکل‌گیری هویت جدید اجتماعی منتهی می‌شود، فرآیندی که به شدت متأثر از زمینه‌های فرهنگی-اجتماعی، میزان حمایت خانواده و دسترسی به منابع اقتصادی و اجتماعی است.

تحلیل تفاوت‌های ادراک طلاق بر اساس عوامل فردی و اجتماعی نشان داد که تجربه طلاق تحت تأثیر ویژگی‌های شخصی و زمینه‌ای متفاوت است:

۱. زنان دارای فرزند: این گروه طلاق را به عنوان تجربه‌ای پیچیده‌تر درک می‌کنند، زیرا نگرانی‌های مالی، حضانت فرزندان و تأثیر طلاق بر کودکان به چالش‌های آن‌ها اضافه می‌کند. لیلا (ردیف ۷) اظهار داشت:

«بعد از طلاق، بزرگ‌ترین دغدغه‌ام آینده بچه‌م بود. نمی‌تونستم بدون فکر کردن بهش تصمیم بگیرم».

۲. زنان بدون فرزند: این زنان طلاق را فرصتی برای بازسازی هویت شخصی و استقلال می‌بینند. نازنین (ردیف ۱۳) اظهار داشت:

«چون بچه نداشتم، بعد از طلاق حس کردم می‌تونم دوباره از صفر شروع کنم و برای خودم زندگی کنم».

۳. زنان شاغل: به دلیل استقلال مالی، طلاق را با چالش‌های کمتری تجربه می‌کنند. فاطمه (ردیف ۱۵) اظهار داشت:

«چون خودم کار داشتم، بعد از طلاق از نظر مالی فشار زیادی بر دوشم نبود».

۴. زنان با مشکلات روانی: این گروه تجربه‌ای پرتنش‌تر از طلاق دارند، زیرا مشکلات روانی موجود آن‌ها با استرس طلاق تشدید می‌شود. الهام (ردیف ۱۰) اظهار داشت:

«قبلاً هم افسردگی داشتم، ولی بعد از طلاق بدتر شدم و نمی‌تونستم با خودم کنار بیام».

۵. تفاوت‌های نسلی: زنان نسل جدید (دهه ۹۰ به بعد) طلاق را مثبت‌تر و به عنوان فرصتی

برای استقلال درک می‌کنند، درحالی‌که زنان نسل قدیمی‌تر با ننگ اجتماعی بیشتری مواجه بودند. ندا (ردیف ۱۴) اظهار داشت:

«تو نسل ما، طلاق یه چیز خیلی بد بود، ولی جوون‌ترها راحت‌تر باهاش کنار میان».

تجارب زیسته زنان مطلقه شهر رشت نشان‌دهنده تنوع قابل‌توجهی در ادراک و پیامدهای طلاق است که تحت تأثیر عوامل فردی، اجتماعی و فرهنگی قرار دارد. برای تحلیل این تنوع، طلاق‌ها بر اساس پنج معیار کلیدی شامل علل طلاق، وضعیت روانی زنان، وضعیت اجتماعی و اقتصادی، وضعیت فرزندداری و تفاوت‌های نسلی دسته‌بندی شدند. این دسته‌بندی‌ها به درک عمیق‌تر الگوهای مختلف تجربه طلاق و عوامل تأثیرگذار بر آن کمک می‌کنند. در ادامه، هریک از این دسته‌ها با جزئیات بیشتر تشریح می‌شوند.

طلاق بر اساس علل: طلاق بر اساس علل اصلی منجر به جدایی، به گروه‌هایی شامل ناسازگاری، خشونت، اعتیاد و مشکلات اقتصادی تقسیم شدند. ناسازگاری، ناشی از تفاوت‌های عمیق در شخصیت، ارزش‌ها و سبک زندگی، اغلب به دلیل شناخت ناکافی یا تفاوت‌های فرهنگی بروز کرد. سارا (ردیف ۱) اظهار داشت:

«ما از همون اول نمی‌تونستیم باهم کنار بیایم. من دوست داشتم با دوستانم رفت‌وآمد کنم،

ولی اون همیشه تو خونه بود و این دعوها رو زیاد می‌کرد»

خشونت خانگی، شامل انواع فیزیکی، روانی و جنسی، به عنوان عاملی مخرب عمل کرد. حمیده (ردیف ۱۱) گفت:

«کتک‌کاری‌های مکرر منو به بیمارستان کشوند. دیگه چاره‌ای جز طلاق نداشتم»

اعتیاد همسر نیز به فروپاشی اقتصادی و عاطفی منجر شد. الهام (ردیف ۱۰) اظهار داشت:

«همسرم همه پول خونه رو خرج مواد می‌کرد، حتی وسایل خونه رو فروخت»

نگار (ردیف ۱۹) گفت:

«همسرم کار نداشت و من مجبور بودم از پدرم پول بگیرم، این حس امنیت رو از من گرفت»

این علل با نظریه مبادله اجتماعی همخوانی دارند، زیرا عدم تطابق بین انتظارات و واقعیت‌های رابطه، انگیزه طلاق را تقویت کرد.

طلاق بر اساس وضعیت روانی: وضعیت روانی زنان تأثیر عمیقی بر ادراک آن‌ها از طلاق داشت. زنان با سلامت روانی مطلوب، طلاق را فرصتی برای رهایی و بازسازی زندگی

می دیدند. گلنوش (ردیف ۱۲) اظهار داشت:

«بعد از طلاق حس کردم دوباره می تونم خودم باشم. حالا آزادم و برای آینده برنامه دارم»
این انعطاف پذیری با نظریه تاب آوری روان شناختی همخوانی دارد، زیرا سلامت روانی به مقابله بهتر با استرس طلاق کمک کرد. در مقابل، زنانی با مشکلات روانی مانند افسردگی یا اضطراب، طلاق را تجربه ای پرتنش تر گزارش کردند. الهام (ردیف ۱۰) گفت:

«قبلاً افسردگی داشتم، ولی بعد از طلاق بدتر شدم و حس می کردم هیچ کس منو نمی خواد..»
ندا (ردیف ۱۴) نیز افزود:

«اضطرابم بعد از طلاق اون قدر زیاد شد که نمی تونستم بخوابم».

طلاق بر اساس وضعیت اجتماعی و اقتصادی: وضعیت اجتماعی و اقتصادی زنان نقش کلیدی در تجربه طلاق ایفا کرد. زنان شاغل و مستقل مالی با چالش های کمتری مواجه شدند، زیرا درآمد شخصی به آن ها امکان کنترل بیشتری بر زندگی پس از طلاق داد. فاطمه (ردیف ۱۵) اظهار داشت:

«چون کار داشتم، از نظر مالی مشکلی نداشتم و راحت تر زندگی ام رو ساختم»
نازنین (ردیف ۱۳) نیز گفت:

«کارم بهم حس قدرت می داد، می دونستم می تونم بدون همسر زندگی کنم»
این یافته ها با نظریه توانمندسازی همخوانی دارند، زیرا استقلال مالی به افزایش عزت نفس و خودکارآمدی منجر شد. در مقابل، زنان وابسته مالی با مشکلات بیشتری روبرو شدند. هنگامه (ردیف ۲۰) گفت:

«بعد از طلاق هیچ پولی نداشتم و مجبور شدم برگردم خونه پدرم، این حس استقلال رو از من گرفت»

لیلا (ردیف ۷) نیز افزود:

«بدون پول نمی تونستم خونه اجاره کنم، همیشه نگران خرج بچه م بودم».

طلاق بر اساس وضعیت فرزندداری: وضعیت فرزندداری تأثیر قابل توجهی بر پیچیدگی تجربه طلاق داشت. زنان دارای فرزند با چالش های متعددی از جمله نگرانی های مالی، مسائل حضانت و تأثیر طلاق بر فرزندان مواجه شدند. لیلا (ردیف ۷) اظهار داشت:

«بزرگ‌ترین دغدغه‌ام آینده بچه‌م بود. نمی‌تونستم بدون فکر کردن بهش طلاق بگیرم»

نیلوفر (ردیف ۵) نیز گفت:

«حضانت بچه‌م رو گرفتم، ولی تأمین خرجش خیلی سخت بود، چون همسرم کمکی نمی‌کرد»

در مقابل، زنان بدون فرزند طلاق را با آزادی عمل بیشتری تجربه کردند. سهیلا (ردیف ۹) اظهار داشت:

«چون بچه نداشتم، راحت‌تر تونستم زندگی‌ام رو تغییر بدم و از صفر شروع کنم.»

نازنین (ردیف ۱۳) نیز افزود:

«بدون بچه، فقط باید به خودم فکر می‌کردم، این کار رو خیلی راحت‌تر کرد»

در فرهنگ رشت که انتظارات اجتماعی از مادران بالاست، زنان دارای فرزند با قضاوت‌های بیشتری مواجه شدند که تجربه طلاق را پیچیده‌تر کرد.

طلاق بر اساس تفاوت‌های نسلی: تفاوت‌های نسلی تأثیر عمیقی بر ادراک طلاق داشتند. زنان نسل جدید طلاق را فرصتی برای استقلال و رهایی می‌دیدند و کمتر تحت تأثیر ننگ اجتماعی بودند. سپیده (ردیف ۱۶) اظهار داشت:

«تو نسل ما طلاق دیگه بد نیست. دوستانم طلاق گرفتن و دارن زندگی خودشون رو می‌کنن،

این به منم کمک کرد»

نگین (ردیف ۱۷) نیز گفت:

«طلاق برای من شروع جدید بود، حس کردم می‌تونم برای خودم زندگی کنم»

این شواهد با نظریه تغییر اجتماعی همخوانی دارند، زیرا تحولات فرهنگی تابوی طلاق را کاهش داده است. در مقابل، زنان نسل قدیمی‌تر (دهه ۶۰ و قبل) با فشارهای اجتماعی بیشتری مواجه شدند. ندا (ردیف ۱۴) اظهار داشت:

«تو نسل ما طلاق عیب بزرگی بود، حس می‌کردم همه پشت سرم حرف می‌زنن»

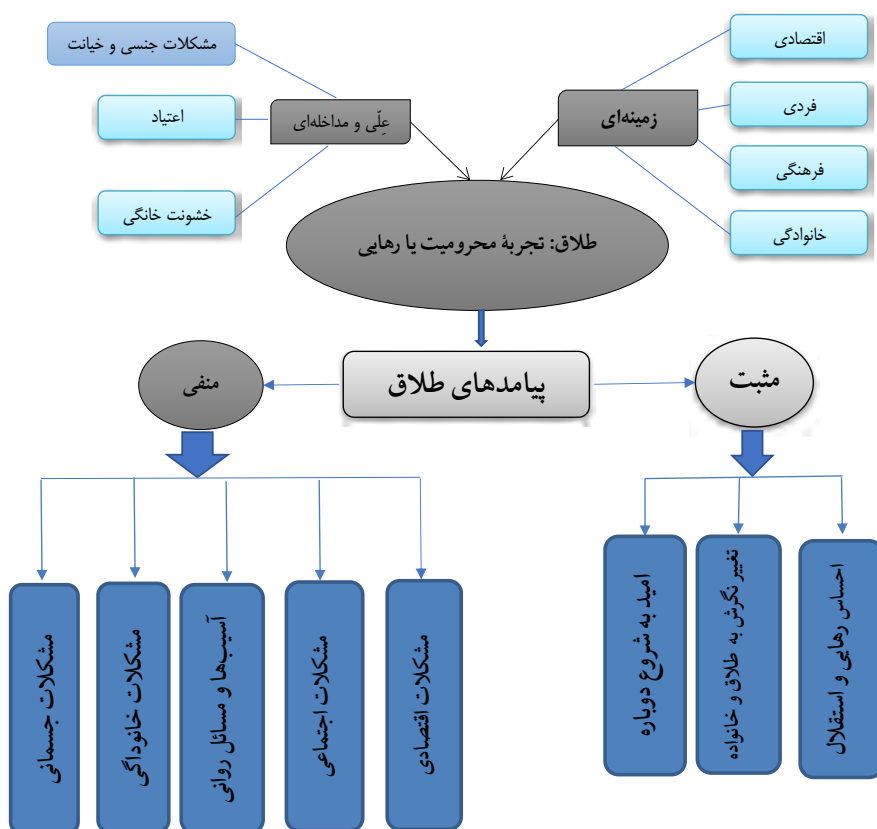
الهه (ردیف ۶) نیز گفت:

«خانواده‌م می‌گفتن طلاق بده، حتی بعد از طلاق منو سرزنش می‌کردن»

در فرهنگ سنتی رشت که ارزش‌های خانوادگی پررنگ است، این فشارها تجربه طلاق را برای نسل قدیمی‌تر دشوارتر کرد.

۷-۵. مدل پارادیمی

در شکل زیر مدل پارادیمی بر اساس یافته‌های پژوهش (مقولات اصلی و فرعی) ناظر به شرایط علی و بستر ساز و همچنین پیامدهای طلاق در دو بعد مثبت و منفی ارائه شده است.

شکل شماره ۱: مدل پارادیمی (مقولات اصلی و فرعی) ناظر به شرایط علی، مداخله‌ای و پیامدهای طلاق

مدل پارادایمی تحقیق به دلیل اینکه به تمام ابعاد فرایندی طلاق از شرایط زمینه‌ای تا شرایط علی و مداخله‌ای و پیامدی طلاق توجه نموده، شامل مفاهیم و مقولات متعددی بود که لازم بود در دو مدل مجزا ارائه شود که در مدل اول شرایط علی - زمینه‌ای - فرهنگی و مداخله‌ای به عنوان شرایط بسترساز طلاق نشان داده شود و در مدل دوم بر پیامدهای طلاق و درک دوگانه و متناقض از این پیامدها در دو بعد کلی مثبت و منفی ترسیم گردد. با وجود این به دلیل رعایت الزامات تئوری زمینه‌ای، سعی گردید برخی مفاهیم و مقولات در هم ادغام گردد و کل فرایند تجربه طلاق، از شرایط مداخله‌گر تا پیامدها در یک مدل به صورت شماتیک نمایش داده شود.

۶. بحث و نتیجه‌گیری

طلاق به عنوان پدیده‌ای اجتماعی و چندوجهی، تحت تأثیر مجموعه‌ای از عوامل فرهنگی، اقتصادی و روان‌شناختی قرار دارد. در شهر رشت، به دلیل تنوع قومی و وجود انتظارات سنتی نسبت به نقش‌های جنسیتی، این موضوع از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. این پژوهش با هدف کاوش در تجارب زیسته زنان مطلقه شهر رشت و شناسایی عوامل زمینه‌ساز، علل مستقیم و پیامدهای طلاق انجام شد.

یافته‌های پژوهش حاضر نشان داد تفاوت‌های فرهنگی، ضعف مالی، سن پایین ازدواج، اختلاف سنی زیاد و شناخت ناکافی پیش از ازدواج از مهم‌ترین شرایط زمینه‌ای طلاق هستند. این نتایج با بخش قابل توجهی از پیشینه پژوهش همسو است. مطالعات ملکی‌ها و همکاران (۱۴۰۱) و نیز خان و همکاران (۲۰۲۱) بر نقش اختلافات فرهنگی، موقعیت اجتماعی زوجین و ازدواج نامطلوب در تزلزل بنیاد خانواده تأکید کرده‌اند. همچنین، یافته‌های پژوهش حاضر درباره ازدواج در سنین پایین و فقدان آمادگی روانی، با نتایج پژوهش‌های داخلی که بر «ازدواج‌های شتاب‌زده و بدون شناخت کافی» به عنوان عامل افزایش تعارضات زناشویی اشاره دارند، همخوانی دارد.

در این راستا، پژوهش حاضر با تأکید بر روایت‌های زیسته زنان، نشان می‌دهد که شناخت ناکافی نه تنها یک عامل فردی، بلکه محصول فشارهای خانوادگی و ساختارهای فرهنگی محدودکننده است؛ موضوعی که در پیشینه نیز به طور ضمنی به آن اشاره شده است. یافته‌ها نشان دادند خشونت خانگی (فیزیکی، روانی و جنسی)، اعتیاد، مشکلات جنسی و خیانت همسر عوامل علی و تعیین‌کننده در تصمیم‌گیری برای طلاق هستند. این نتایج با پیشینه

پژوهش همسویی قوی دارد. مطالعه ملک‌یها و همکاران (۱۴۰۱) خشونت، اعتیاد، پیمان شکنی عاطفی و ارتباط ناکارآمد را از مهم‌ترین عوامل فروپاشی خانواده معرفی می‌کند که کاملاً با یافته‌های پژوهش حاضر منطبق است. همچنین، پژوهش‌های مفردنژاد و همکاران (۱۴۰۱) و خان و همکاران (۲۰۲۱) نیز نشان داده‌اند که خشونت و خیانت، اعتماد و امنیت روانی زنان را به شدت تخریب کرده و طلاق را به گزینه‌ای اجتناب‌ناپذیر تبدیل می‌کند. نکته مهم در پژوهش حاضر، برجسته‌سازی خشونت جنسی به عنوان تجربه‌ای عمیقاً مخرب است که در برخی مطالعات پیشین کمتر به صورت مستقل و روایتی مورد توجه قرار گرفته بود.

یافته‌های پژوهش حاضر نشان داد دخالت خانواده همسر و سابقه طلاق در میان اقوام نقش مداخله‌گر و تشدیدکننده در مسیر طلاق دارند. این نتایج با پژوهش عباس‌پور و همکاران (۲۰۲۴) همسویی مستقیم دارد. عباس‌پور و همکاران نشان دادند مداخله خانواده همسر، از طریق نقض حریم خصوصی و دخالت در تصمیم‌گیری مالی، رضایت زناشویی را کاهش می‌دهد. پژوهش حاضر این یافته را بسط داده و نشان می‌دهد که این مداخلات، تجربه «نامنی، کنترل و بی‌اختیاری» را در زنان تشدید کرده و آنان را به سمت طلاق سوق می‌دهد. همچنین، عادی‌سازی طلاق در میان اقوام، با یافته‌های پژوهش محمدی و همکاران (۱۴۰۲) و جلیلی و همکاران (۱۴۰۱) همسو است؛ به گونه‌ای که طلاق نه الزاماً شکست، بلکه یکی از گزینه‌های ممکن زندگی تلقی می‌شود.

پیامدهای روان‌شناختی، اجتماعی، اقتصادی و جسمانی طلاق که در پژوهش حاضر شناسایی شد (افسردگی، احساس رهایی، بی‌اعتمادی، انگ اجتماعی، مشکلات جسمی ناشی از استرس)، با نتایج پژوهش‌های مفردنژاد و همکاران (۱۴۰۱)، جلیلی و همکاران (۱۴۰۱) و محمدی و همکاران (۱۴۰۲) همخوانی بالایی دارد. به ویژه تجربه هم‌زمان احساس رهایی و رنج که در قالب استعاره‌هایی مانند «ترن هوایی» بیان شده، کاملاً با مفاهیم «احساس رهایی، دلهره مکرر و سلطه مضاعف» در پژوهش جلیلی و همکاران (۱۴۰۱) همسو است.

یکی از تفاوت‌های مهم پژوهش حاضر با پیشینه، مفهوم‌پردازی «طلاق آسان‌تر» به عنوان یک نتیجه ترکیبی از تحول ارزش‌های اجتماعی، کاهش ننگ اجتماعی، نامتناسب بودن انتظارات ازدواج است. در حالی که پیشینه بیشتر بر پیامدهای فردی و اجتماعی طلاق تمرکز دارد، پژوهش حاضر نشان می‌دهد که طلاق خود به عنوان یک پدیده اجتماعی در حال بازتعریف است، به ویژه در بافت شهری رشت. برخلاف بسیاری از مطالعات پیشین که یافته‌ها را به صورت کلی گزارش کرده‌اند، پژوهش حاضر نقش تنوع فرهنگی، قومی و تحولات

ارزشی خاص شهر رشت را برجسته می‌کند. این امر باعث شده تفاوت‌های فرهنگی نه فقط به عنوان اختلاف فردی، بلکه به عنوان یک شرط زمینه‌ای ساختاری تبیین شود. اگرچه برخی مطالعات پیشین (مانند باستانی و همکاران، ۱۴۰۲) به تاب‌آوری و سازگاری پس از طلاق اشاره کرده‌اند، پژوهش حاضر با تأکید بر تجربه زیسته زنان، بازسازی هویت، احساس آزادی و خودمختاری را به عنوان بخشی از فرآیند معنایی طلاق برجسته‌تر می‌سازد. این امر نشان‌دهنده عبور از نگاه صرفاً آسیب‌محور به نگاهی فرایندی و تحولی است.

بر اساس نظریه برچسب‌زنی برنبرگ، یافته‌های مربوط به پیامدهای اجتماعی و روانی طلاق، از جمله احساس طردشدگی، کاهش اعتماد اجتماعی، نظارت اجتماعی سخت‌گیرانه و درونی شدن نگاه منفی جامعه، نشان می‌دهد که زنان مطلقه نه به دلیل ویژگی‌های ذاتی، بلکه در نتیجه فرآیندهای برچسب‌زنی رسمی و غیررسمی، در معرض حاشیه‌نشینی قرار می‌گیرند، امری که در روایت مشارکت‌کنندگان از تجربه انگ، بی‌اعتباری اجتماعی و محدود شدن تعاملات به وضوح قابل مشاهده است. در عین حال، شرایط زمینه‌ای شناسایی شده در یافته‌ها، مانند تفاوت‌های فرهنگی، ضعف مالی و ازدواج در سنین پایین، بسترهایی هستند که شدت و نوع این برچسب‌زنی را تشدید کرده و موقعیت آسیب‌پذیر زنان را در ساختار اجتماعی بازتولید می‌کنند.

از منظر نظریه مراحل طلاق کاسلو، یافته‌های پژوهش حاضر به خوبی نشان می‌دهد که طلاق برای زنان یک رویداد دفعی و صرفاً حقوقی نیست، بلکه فرایندی تدریجی است که از مرحله پیش از طلاق (افزایش تعارضات، خشونت، اعتیاد و خیانت)، به مرحله حین طلاق (فشارهای حقوقی، اقتصادی و مداخلات خانواده همسر) و در نهایت به مرحله پس از طلاق (بازتعریف هویت، تلاش برای استقلال و سازگاری) امتداد می‌یابد، به ویژه نقش شرایط مداخله‌گر مانند دخالت خانواده و سابقه طلاق در اقوام، نشان‌دهنده پیچیدگی این مسیر فرایندی است. افزون بر این، نظریه وایسمن امکان فهم عمیق‌تری از پیامدهای روان‌شناختی یافته‌ها فراهم می‌آورد، به طوری که تجربه احساساتی چون انکار، اندوه، خشم، دوسوگرایی و در نهایت پذیرش و جهت‌گیری مجدد که در روایت زنان از افسردگی، بی‌اعتمادی، احساس رهایی و تلاش برای بازسازی زندگی بازتاب یافته است، نه به عنوان نشانه ناکارآمدی فردی، بلکه به مثابه بخشی طبیعی از فرایند سوگواری ناشی از فقدان رابطه زناشویی قابل تفسیر است. در مجموع، هم‌نشینی این سه چارچوب نظری نشان می‌دهد که یافته‌های پژوهش حاضر، تجربه طلاق را در پیوند هم‌زمان با ساختارهای اجتماعی و هنجاری (برچسب‌زنی)،

پویایی زمانی و فرایندی (مراحل طلاق کاسلو) و بازسازی عاطفی و روان‌شناختی (سوگواری و ایسمن) تبیین می‌کند و بدین‌سان، تصویری جامع از چگونگی شکل‌گیری، تداوم و پیامدهای طلاق در زندگی زنان مطلقه و نیز معنای «طلاق آسان‌تر» در بستر تحول ارزش‌های اجتماعی ارائه می‌دهد.

مشارکت نویسندگان

نسرین محمدزاده: گردآوری داده‌ها و انجام مصاحبه‌ها، کدگذاری و تحلیل اولیه داده‌ها و تدوین پیشینه تحقیق، نگارش پیش‌نویس اولیه. رضا معصومی‌راد: تحلیل و مفهوم‌پردازی، تکمیل پیشینه نظری و تجربی، روش‌شناسی و نظارت و هدایت تحقیق و تدوین و تنظیم نهایی مقاله. هدا حلاج‌زاده: بازبینی و ویرایش و مشاوره مبانی نظری و پیشینه تحقیق. تمامی نویسندگان نسخه نهایی مقاله را تأیید کردند.

منابع مالی

این مقاله به‌صورت مستقل نوشته شده و برای نوشتن آن، از هیچ سازمانی حمایت مالی دریافت نشده است.

تعارض منافع

در این مقاله هیچ‌گونه تعارض منافع وجود ندارد.

پیروی از اصول اخلاق پژوهش

نویسندگان کلیه نکات اخلاقی به‌ویژه عدم‌دستکاری و تحریف داده‌ها را در این مقاله رعایت کرده‌اند.

منابع

- اکبری، یونس، ندرلو، ریحانه و خداکرمیان گیلان، ندا (۱۴۰۱). تغییرات ارزشی و نگرشی در نهاد خانواده ایرانی بر اساس پیمایش جهانی ۲۰۲۰. مطالعات جمعیتی، ۸ (۲)، ۳۴۱-۳۱۷. <https://doi.org/10.22034/jips.2025.485588.1246>
- باستانی، سهیلا، غلام‌زاده جفره، مریم و سودانی، منصور (۱۴۰۲). سازگاری با طلاق: تأملی بر تجربه زیسته زنان مطلقه از سازگاری با طلاق. زن و جامعه، ۱۴ (۵۴)، ۱۵۶-۱۴۱. <https://doi.org/10.30495/JZVJ.2023.31458.3961>
- بصیرت‌فرد، فروغ (۱۴۰۱). سازگاری و رشد پس از ترومای طلاق (با نگاهی بر تجارب زندگی مردان و زنان مطلقه موفق ایرانی). مؤسسه نشر سیمرغ آسمان آذرگان.

- بک گرنسهایم، الیزابت (۱۳۸۸). خانواده در جهان امروز (افسر افشارنادری و بیتا مدنی، مترجمین). تهران: آرش.
- بورديو، پيیر (۱۳۸۰). نظريه کنش (مرتضی مردیها، مترجم). تهران: نقش و نگار.
- جلیلی، روح‌الله، ابراهیم منش، مریم، خضری، الهام و میرجلیلی، سید محمدعلی (۱۴۰۱). واکاوی پدیدارشناختی تفسیر زنان از زندگی پس از طلاق. مجله تداوم و تغییر اجتماعی، ۲(۲)، ۲۶۱-۲۷۸. <https://doi.org/10.22034/JSCC.2022.2729>
- حق جو، محمد؛ فلاح، محمدحسین، عاصی مذنب، ابوالقاسم و وزیر یزدی، سعید (۱۳۹۹). اثربخشی درمان یکپارچه روان درمانی مبتنی بر ادراک تجارب زیسته زنان مطلقه از رنج، بر سازگاری پس از طلاق و خودگردانی هیجانی. علوم پزشکی رازی، ۱۷ (۱۰)، ۸۲-۷۳. <https://rmp.iuims.ac.ir>
- ربانی اصفهانی، حوریه و یزدخواستی، بهجت (۱۳۹۴). بررسی کیفی تأثیر فمینیسم رادیکال بر نقش زن در نهاد خانواده و مقایسه آن با تمهیدات اسلام (مطالعه موردی زنان شهر اصفهان). جامعه‌شناسی کاربردی، ۲۶ (۲)، ۱۲۵-۱۴۰. https://jas.ui.ac.ir/article_18398.html
- سازمان برنامه و بودجه کشور (۱۴۰۴). سالنامه آماری استان گیلان سال ۱۴۰۳، تهران.
- سازمان برنامه و بودجه کشور (۱۴۰۴). سالنامه آماری استان تهران سال ۱۴۰۳، تهران.
- سیدمن، استیون (۱۳۸۶). کشاکش آراء در جامعه‌شناسی، (هادی جلیلی، مترجم). تهران: نی.
- شفیع‌نیا، اعظم، فرزاد، ولی‌الله، حسینیان، سیمین و ابوالمعالی‌الحسینی، خدیجه (۱۴۰۰). تجربه زیسته زنان مطلقه با طلاق‌های غیرمنتظره: یک مطالعه کیفی. خانواده‌درمانی کاربردی، ۲ (۴)، ۲۱۴-۱۹۲. <https://www.ensani.ir/fa/article/496269>
- عسگرخانی، نرگس، زارع، زهرا و فتحی، سروش (۱۴۰۲). تحلیل جامعه‌شناختی پیامدهای اجتماعی و اقتصادی طلاق صوری: تجربه زیسته زنان مطلقه مستمری‌بگیر سازمان تأمین اجتماعی. مددکاری اجتماعی، ۱۲ (۴)، ۲۴-۱۵. <https://socialworkmag.ir/article-1-890-fa.html>
- قادری، صلاح‌الدین، سراج زاده، سیدحسین، گلچین، مسعود و سلیمانی، سمیه (۱۳۹۷). اعتیاد زنان: شرایط، تعاملات و پیامدها؛ ترسیم مدل پارادایمی. پژوهش‌های انتظامی - اجتماعی زنان و خانواده، ۲۶ (۲)، ۱۸۱-۱۵۹. <https://www.sid.ir/paper/406148/fa>
- قاسمی، یارمحمد، سپیدنامه، بهروز و پرویزی، فاطمه (۱۴۰۰). تجربه زیسته طلاق (مورد مطالعه: زنان مطلقه شهرستان دره‌شهر - ایلام). مطالعات توسعه اجتماعی. فرهنگی، ۱۰ (۳)، ۴۲-۹. <http://scds-journal.ir/article-1-1426-fa.html>
- کاردوانی، راحله و قوام، حانیه (۱۴۰۰). تجارب حقوقی زنان مطلقه از فرایند طلاق در ایران (مورد مطالعه شهر قم). مطالعات راهبردی زنان، ۲۴ (۹۳)، ۱۱۲-۸۳. <https://doi.org/10.22095/JWSS.2022.293799.2725>
- کراب، یان (۱۳۸۱). نظریه اجتماعی مدرن از یارسونز تا هابرماس، (عباس مخبر، مترجم)، تهران: آگه.
- گیدنز، آنتونی (۱۳۸۰). پیامدهای مدرنیت (محسن ثلاثی، مترجم). تهران: نشر مرکز.
- لشنی، فاطمه و قلی‌زاده، آذر (۱۴۰۲). تجارب زنان مطلقه از انگ‌های فرهنگی نسبت داده‌شده به آنان پس از طلاق در شهرستان درود (لرستان). اولین کنفرانس بین‌المللی مطالعات مدیریت، فرهنگ و هنر. <https://civilica.com/doc/1678002>

- محمدی بیوک، محمد (۱۴۰۰). جامعه‌شناسی مطلقه‌گی: بررسی تجربه زیسته طلاق‌گرفته‌ها و پیامدهای اجتماعی آن. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- محمدی، جمال، امجدی، سروه و رایان‌پور، راضیه (۱۴۰۲). مطالعه کیفی تجارب زیسته زنان تنه‌زیست در زندگی پس از طلاق. جامعه‌شناسی نهادهای اجتماعی، ۱۰(۲۱)، ۱۷۸-۱۵۹. <https://doi.org/10.22080/SSI.2023.25194.2092>
- مرادی خانقاه، دانش و پرتوی، سمیه (۱۴۰۲). بررسی رابطه حمایت اجتماعی ادراک‌شده و اضطراب اجتماعی پس از طلاق در بین زنان مطلقه. بیست و یکمین کنفرانس ملی روان‌شناسی، علوم تربیتی و اجتماعی. <https://civilica.com/doc/1905214>
- ملکپها، مرضیه، اصلانی، فرشید و باقری، رضوان (۱۴۰۱). واکاوی تجربه زیسته زنان در تزلزل بنیاد خانواده و طلاق. نشریه علمی زن و فرهنگ، ۱۳(۵۲)، ۹۵-۱۰۶. <https://www.ensani.ir/fa/arti-cle/510358>
- مقدس، علی اصغر و اسلام، علیرضا (۱۳۸۵). کاوشی در نظریه انتخاب عقلانی با تأکید بر آراء مایکل هکتر. علوم اجتماعی دانشگاه فردوسی مشهد، ۳(۱)، ۲۱۱-۱۷۵. <https://doi.org/10.22067/jss.v0i0.6267>
- مفردنژاد، ناهید، منادی، مرتضی و اخوان تفتی، مهناز (۱۴۰۱). مطالعه کیفی تجارب زنان مطلقه از پیامدهای طلاق (مورد مطالعه: زنان مطلقه شهرستان بهبهان). مجله علوم روان‌شناختی، ۲۱(۱۱۶)، ۱۵۶۲-۱۵۳۹. <https://doi.org/10.52547/JPS.21.116.1539>
- Abbaspour, Z., Ahmadi Nuredinwand, S., & Shirali Nia, K. (2024). Investigating the lived experience of women sought divorce from the interference of the spouse's family. *Iranian Journal of Family Psychology*, 11(1), 35-47. <https://doi.org/10.22034/ijfp.2024.2033225.1330>
- Bernburg, J. G. (2019). Labeling theory. In *Handbook on crime and deviance* (pp. 179-196). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-20779-3_10
- Brown, A. A. (2020). Exploring the lived experiences of adults who have experienced a parental divorce: Identifying collaborative divorce aspects as they adjusted to adulthood (Doctoral dissertation, Nova Southeastern University). https://nsuworks.nova.edu/shss_dft_etd/71
- Carbone, J. R. (1994). A Feminist Perspective on Divorce. *The Future of Children*, 4(1), 183-209. <https://doi.org/10.2307/1602484>
- Ciabattari, T. (2017). *Sociology of Families: Change, Continuity, and Diversity*, SAGE Publications Ltd.
- Godson, S. M. (2023). How do women experience midlife divorce? A longitudinal interpretative phenomenological analysis (LIPA) (Doctoral dissertation, Birkbeck, University of London). <https://eprints.bbk.ac.uk/id/eprint/51372>
- Khan, T. A., & Hamid, W. (2021). Lived experiences of divorced women in Kashmir: A phenomenological study. *Journal of Gender Studies*, 30(4), 379-

394. <https://doi.org/10.1080/09589236.2020.1826295>
- Kaslow, F. W. (1981). Divorce and divorce therapy. In *Handbook of family therapy* 1, 662–691.
 - Levinger, G., & Moles, O. C. (1979). *Divorce and separation: Context, causes and consequences*. New York: Basic Books.
 - Qamar, A. H., & Faizan, H. F. (2021). Reasons, impact, and post-divorce adjustment: Lived experience of divorced women in Pakistan. *Journal of Divorce & Remarriage*, 62(5), 349–373. <https://doi.org/10.1080/10502556.2021.1871840>
 - Weisman, A. D. (1972). *On dying and denying: A psychiatric study of terminality*. Behavioral Publications.
 - Waite, L. J., Luo, Y., & Lewin, A. C. (2009). Marital happiness and marital stability: Consequences for psychological well-being. *Social Science Research*, 38(1), 201–212. <https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2008.07.001>

References in Persian

- Akbari, Y., Naderlu, R., & Khodakaramian Gilan, N. (2022). Value and attitudinal differences in the Iranian family institution based on the 2020 global survey. *Iranian Journal of Population Studies*, 8(2), 317–348. [In Persian].
- Asgarkhani, N., Zare, Z., & Fathi, S. (2023). Sociological analysis of the social and economic consequences of sham divorce: Lived experiences of divorced women receiving pensions from the Social Security Organization. *Social Work*, 12(4), 15–24. [In Persian]. <https://socialworkmag.ir/article-1-890-fa.html>
- Bastani, S., Golamzadeh Jofreh, M., & Sodani, M. (2023). Divorce adjustment: Reflection on divorced women's lived experience of divorce adjustment. *Women and Society*, 14(54), 141–156. [In Persian]. <https://doi.org/10.30495/JZVJ.2023.31458.3961>
- Basirat-Fard, F. (2022). Adjustment and post-traumatic growth following divorce: A focus on the life experiences of successful divorced Iranian men and women [In Persian]. Simorgh-e Aseman Azargan Publishing Institute.
- Beck-Gernsheim, E., & Camiller, P. (2002). *Reinventing the family: In search of new lifestyles*. Polity Press. (O. Afshar-Naderi & B. Madani, Trans.) [In Persian].
- Bourdieu, P. (2001). *The logic of practice* (M. Mardiha, Trans.) [In Persian]. Naqsh-o Negar Publishing.
- Craib, I. (2002). *Modern social theory: From Parsons to Habermas* (A. Mokher, Trans.) [In Persian]. Agah Publishing.
- Ghasemi, Y., Sepidnameh, B., & Parvizi, F. (2021). Lived experience of divorce: A case study of divorced women in Darreh Shahr, Ilam. *Social and Cul-*

- tural Development Studies, 10(3), 9–42. [In Persian]. <http://scdsjournal.ir/article-1-1426-fa.html>
- Ghaderi, S. D., Serajzadeh, S. H., Golchin, M., & Soleimani, S. (2018). Women's addiction: Conditions, interactions, and consequences: Developing a paradigmatic model. *Social-Police Research on Women and Family*, 6(2), 159–181. [In Persian]. <https://www.sid.ir/paper/406148/fa>
 - Giddens, A. (2001). *The consequences of modernity* (M. Salasi, Trans.) [In Persian]. Markaz Publishing.
 - Haghjoo, M., Fallah, M. H., Asi-Maznab, A., & Vaziri Yazdi, S. (2020). The effectiveness of integrated psychotherapy based on divorced women's lived experiences of suffering on post-divorce adjustment and emotional autonomy. *Razi Journal of Medical Sciences*, 17(10), 73–82. [In Persian]. <https://rmp.iums.ac.ir>
 - Jalili, R., Ebrahim-Manesh, M., Khazri, E., & Mirjalili, S. M. A. (2022). A phenomenological analysis of women's interpretations of life after divorce. *Journal of Social Continuity and Change*, 1(2), 261–278. [In Persian]. <https://doi.org/10.22034/JSCC.2022.2729>
 - Kardavani, R., & Ghavam, H. (2021). Legal experiences of divorced women with the divorce process in Iran: A case study of Qom. *Women's Strategic Studies*, 24(93), 83–112. [In Persian]. <https://doi.org/10.22095/JWSS.2022.293799.2725>
 - Lashani, F., & Gholizadeh, A. (2023). Divorced women's experiences of cultural stigmas attributed to them after divorce in Dorud County, Lorestan. In *Proceedings of the First International Conference on Management, Culture, and Art Studies* [In Persian]. <https://civilica.com/doc/1678002>
 - Malekiha, M., Aslani, F., & Bagheri, R. (2022). Exploring women's lived experiences of the destabilization of the family foundation and divorce. *Women and Culture*, 13(52), 95–106. [In Persian]. <https://www.ensani.ir/fa/article/510358>
 - Mofradnejad, N., Monadi, M., & Akhavan Tafti, M. (2022). A qualitative study of divorced women's experiences of the consequences of divorce: A case study of divorced women in Behbahan County. *Journal of Psychological Science*, 21(116), 1539–1562. [In Persian]. <https://doi.org/10.52547/JPS.21.116.1539>
 - Mohammadi, J., Amjadi, S., & Rayanpour, R. (2023). A qualitative study of lived experiences of solo-living women in post-divorce life. *Sociology of Social Institutions*, 10(21), 159–178. [In Persian]. <https://doi.org/10.22080/ssi.2023.25194.2092>
 - Mohammadi-Beyouk, M. (2021). *Sociology of divorce: Examining the lived experiences of divorced individuals and their social consequences* [In Persian]. Institute for Humanities and Cultural Studies.
 - Moghaddas, A. A., & Eslam, A. (2006). *An exploration of rational choice the-*

- ory with an emphasis on Michael Hechter's views. *Social Sciences*, Ferdowsi University of Mashhad, 3(1), 175–211. [In Persian]. <https://doi.org/10.22067/jss.v0i0.6267>
- Moradi Khanqah, D., & Partovi, S. (2023). Examining the relationship between perceived social support and social anxiety after divorce among divorced women. In *Proceedings of the 21st National Conference on Psychology, Educational Sciences, and Social Sciences* [In Persian]. <https://civilica.com/doc/1905214>
 - Plan and Budget Organization of Iran. (2025a). *Statistical yearbook of Guilan Province, 2024* [In Persian]. .
 - Plan and Budget Organization of Iran. (2025b). *Statistical yearbook of Tehran Province, 2024* [In Persian]. .
 - Rabbani Esfahani, H., & Yazdkhašti, B. (2015). A qualitative study of the impact of radical feminism on women's roles in the family institution and its comparison with Islamic provisions: A case study of women in Isfahan. *Applied Sociology*, 26(2), 125–140. [In Persian]. https://jas.ui.ac.ir/article_18398.html
 - Seidman, S. (2007). *Theoretical disputes in sociology* (H. Jalili, Trans.) [In Persian]. Ney Publishing.
 - Shafieinia, A., Farzad, V., Hoseinian, S., & Abolmaali Alhosseini, K. (2021). Lived experiences of divorced women with unexpected divorces: A qualitative study. *Applied Family Therapy*, 2(4), 192–214. [In Persian]. <https://www.ensani.ir/fa/article/496269>.